

BAJAI HONPOLGÁR

2007. november

XVIII. évfolyam 11. (205.) szám

Ára: 200 Ft

A bajai Rókus temető

Fotó: Dr. Nebojszki László

Halottak napja

Őszutóján, amikor a természet sok színből összetevődő killónös panorámája majdnem olyan dús színezetű, mint tavaszi virágzásakor, eszünkbe jut az elmúlás. A hűvösödő időjárás, az őszi esők és szellő, a lombhullás, a leszálló köd, a sírgyalás, formyadás és

szárnás, a romlás jelei jelzik, hogy ez a színpompá lassan-lassan az enyészeté lesz, és a természet állapotához igazodva belk-szűnt a mulandóság emléktáncpe. A hervadó őszi újra elhozza a halottak napját, amikor seregestől elzárindokolunk a sírkertek csen-

des honába, hogy kerjük kegyeletünket az elhunytak iránti tiszteletünk kinyitvántásaként. Elmékednetünk a mulandóság felett, végtére a jövendő senkinek sincs a homio-kfára írva, minden ember halandó.

Bándi Tibor

„Honnan jöttünk, mik vagyunk?”

„D'où venons-nous?

Que sommes-nous?

Où allons-nous?” (Gauguin)

Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester írásaitban többször idézi Gauguin híres mondatait: „Honnan jöttünk, Mik vagyunk?” De nem írta le a befefező kérdést: „Hová megyünk?” Erre ad választ emlékezéseiben, melyeket kötetbe rendezve 2007. október 4-én mutattak be Baján. Ugyanekek kapott a városbázi tanácsotermek két szomszédos helyisége új elnevezést. A Tűr István és a Borbíró (Vojnics) Ferenc ternet. Dr. Révfy Zoltán polgármester avatta fel. A Merk Zsuzsa – Rapasányi László szerkesztette könyvet (*A város kereti múltját – Borbíró (Vojnics) Ferenc, Bajai polgármestere*). Dr. Péter László íróalcalmentérész, ny. egyetemi tanár mutatta be, majd felolvasták dr. Martonyi János professzor leveleit. Ő nem tudott jelen lenni az ünnepeken, de köszöntő szavait és méltatását elküldte. Leveleit az alábbiakban közöljük:

„Amikor az általam nagyon tisztelt és szeretett Rapasányi László megkeresett ezzel, hogy a Borbíró (Vojnics) Ferenc életéről szóló könyvet mutassam be, örültem és meglepődtem. Való igaz, hogy a könyvben szerepel egy figyelemreméltó levele édesapának is, melyet Borbíró Ferenchez intézett, s az is igaz, hogy mindketten Magyar Zoltán iskolájához tartoztak (apám íróasztala felett élete végéig függött Magyar Zoltán fényképe, fiának a János utáni második neve pedig mesterére tekintettel lett Zoltán), de magam a Polgármestertől sem hallottam, öt nem ismertem, Bajáról sem tudtam sokat, től az on – megbocsátának a tréfiát –, hogy bajai barátimmal, így például Jávor Bélával gyakran évdőlünk azon, hogy vajon a szegedi vagy a bajai halászól-e a jobb. A megfizetlenségnek persze örültem, el is fogadtam a kedves meghívást.

Annál nagyobb baj, hogy személyesen nem tudok megjelenni ezen a bizonyára nagyon kedves, bensőséges és egyben a város szempontjából különölegesen jelentős eseményen. Büntetésem egy részét már megkaptam, írom kell a könyvről, és az írás köztudomásúan nagyobb gondot és körültekintést kíván, mint a beszéd.

Igaz, jutalmam sokkal nagyobb. Beleméregtettem, beolvasgattam, majd beleméregtettem a könyvből, egyre több szálát fejtettem fel, egyre jobban érdekelt az ember, a család, a város, és mindenekelőtt a kor.

»Egy-két szálán az én összetört életemből – mondja a Polgármester. Összetört élet? Vagy inkább összetört XX. század? Összetört világ, összetört Európa, összetört Közép-Európa és legfőképpen összetört Magyarország. Mert Borbíró Ferenc élete maga a rövid és borzalmas XX. század.

Szabadkán, Magyarországon születik, bunyevác származású magyar. Tanulmányai a kalocsai jezsuitákhoz, majd a Budapesti Jogtudományi Egyetemre viszik. Szabadkán, Magyarországon kezd köztisztviselő pályáját. Főjegyzőségig viszi, majd 1915-ben Baján, Magyarországon lesz polgármester. 1918-ban nem teszi le az esküt a Narodna Upravának, a szerb hatalom később internálja. (Nem tudja még, hogy néhány évvel később a »magyar hatalom fogja deportálni.) 1921-ben visszatér Bajára és 1937-ig szolgái polgármesterként. 1938-ban Kassára, Magyarországra kerül. 1951-ben kitelepítik. (»A mi szobánk az előszoba, 15 m², ebből 8 m²-t elfoglalnak a bútorok, a fennmaradó 7-ből 4-et az átjárás számára kell fenntartani, nekünk hármunknak marad szabad rendelkezésünkre 3 négyzetméter.«) Ugyanabban az évben azonosítást is tartanak rajta: »Vihar van, még nagyobb látszik készülődőben. Le fogja törni az életerős fikat is, jól megtépzés a bokrokot, s a pusztítást tén csak a tarack fogja kiállni. Úgy látom, ez a nép tarack, minden idegszállával belekapaszkodik a földbe és elkezdhetetlenül szivó.« Majd befefezi a levelet, mert »a szépirásnak nem használ a kapálás.

1947-ben elveszik, 1948-ban visszahozják, 1951-ben pedig véglegesen elveszik nyugdíját. 1956 után már nem kér nyugdíjat, családtagjaival együtt elhagyja az országot és szinte élete végéig Szent-Györgyi Albert vendégszeretetté élvezi.

Várospolitis, a közigazgatási jog tudosa, értékes tanulmányok szerzője, de mindenekelőtt cselekvő, sikeres polgármester. »Igazi területem a cselekvés volt.« Majd másutt megelölgezi legutolsó, 1993-ban elhunyt mártr miniszterelnökünk szavait: »Egész életemben szolgáltam.« Valóban jóban-rosszban szolgált azban a korban, amikor még érték volt a köztelenség. Nem adta fel, gyakran még reménykedett is. »Nagy lelki örömmel olvastam az új miniszterelnök szöveglőjét. Több passzusát meg is tapasztaltam. Az volt az érzésem, réltérünk a konzolidálás útjára – írja Nagy Imre parlamenti beszédének meghallgatása után.

Egy dologban téved: amikor összetörtnek itéli életét. Életéről, amelyet akként fogalmazott meg, hogy »Azon vagyok, hogy azt mondják majd rólam: polgármák is rendezt volt, nem csak mesternek – elérte. Keze nyoma látszik a városán, de országán is; ha nem írja meg híres levelét a szerb fennhatóság alatt; a bajai háromszög magyarságáról, nem kizár, hogy a háromszög végül nem kerül vissza az anyaországhoz. Ha »csak« egyet tett, akkor is felbecsülhetetlen az érdemei.

De gondolatai is élenek velünk és közülük jó néhány idősebb, mint valaha. Klebersberg Kunónak írja 1929-ben: »Baján a törvényhatóság ide 1914 óta pártpolitika nélkül mentesen működik, s az itteni polgárság már hónapokkal előbb kimondotta, hogy a választásba országos politikai kérdéseket nem kever.« Közél hísz esztendővel később édesapám írja Borbíró Ferencnek 1947-ben: »Amak a felfegyednek attál kifejezést, hogy a törvényhatóságok politikai szerepét törölni kell.« A levélró egyet-étt ezzel, de jelzi az ezzel kapcsolatos kétségeit és aggodalmait. Sajnos neki lett igazza. De Borbíró Ferenc pontosan látja a dolog lényegét. Bibó Istvának írja még ugyanebben az évben, hogy »Amikor azonban megállapítás az, hogy maga a közigazgatás rossz, színvonal alatti, akkor a hiba mindig rajta kívül keresendő. A Te meghatározóddal élve a Hatalom, esetleg a Hatalom és Társadalom területén.« Bibó pedig bővebben kifejtve visszairgolja ezt: »A közigazgatás akkor tud jól működni, ha a közigazgatási szakma és a közigazgatás anyagát adó költség sajátos belső törvényei tudnak érvényesíteni, azokat respektálja mind az államhatalom, mind a társadalom, s nem nézi a közigazgatást valami tetszés szerint forgatható, bármire használható instrumentumnak; megfeszítve attól, hogy a közigazgatás, ha egyszer megvan, nagyon csak egy olyan társadalom respektálja, mely általában respektálja mindenféle szakma, mindenféle művészet, mindenféle tudás belső törvényszerűségeit, s nem akarja őket a maga változó és önkényes céljainak minden további nélkül alávetni. Ez a társadalom azonban nem ilyen társadalom.

Borbíró Ferenc pedig életéből közel egy évvel ebből a társadalomban töltött, amely végül őt először belső, majd külső számfizetésbe küldte. Sok ezer, sok tízezer

tuós elmét, cselekvő embert vesztettünk el így, valójában kis híján minket törtek össze. »Mért nem pusztult el, ahogy kérték – írta 1956 karácsonyán Márai Sándor. Nos, nem pusztult el és ez nem kis mértékben olyan embereknek köszönhető, mint Borbíró Ferenc, a Polgármester.

»Minden állam Alkotmányra annyit ír, amennyit belőle tisztviselői valószínűsítenek tudnak és akarnak« – írja több helyen is. Más szóval, a legfontosabb új vagy régi alkotmány sem ér sokat, ha a demokratikus jogállam alapvető értékeit maga a hatalom sérti meg súlyosan és sorozatosan. Ebben a helyzetben nem az új alkotmányról való vitatkozásnak van elsőbbsége, hanem annak, hogy helyre kell állítani a jogállamot és mindenekelőtt a hatalomnak tiszteletben kell tartania az alkotmányt és a törvényeket.

1928-ban egy amerikai előadásán mondta a következőket: «Láttam Amerikában egy hatalmas fát... »Hatalmas koronájának árnycsa oltalmat nyújt azok számára, akik

alatta élnek és dolgoznak... »Amikor közelebb mentem a fához, láttam, hogy nem is egy fa az, hanem sok-sok fa, melyeknek törzsei egymás mellett álltak a gyökereik, águk összekötkeztek, s együtt alkoták az egynek látszó hatalmas fát. De mikor közelebről megéreztem a kárgét, csodálkozva ismertem rá, hogy európai fa. Nálunk Európában ezer évezet díszlik már, s mégsem tudott ekkorára fejlődni. Mikor ez csoda iránt érdeklődtem, azt mondták nekem: Önök ezt a fát cserébe rakták, vasbroncsok közé szorították földjét, s lesték a felőlről jövő napfényt, a májusi esőt, s attól várták a növekedését. Mi azonban, akik itt alatta élünk, mindgyökereink, hacsak egy cseppet is, minden nap hallgatjuk gyökereire verejtékünket, s az ivóvíz szeretetével melegítjük, ezért fejlődik, nő ilyen nagyra.

Ennek a fának a neve kedves Hallgatóság: Önkormányzat.«

Nincs valóságos demokrácia alkotmány, törvénytervezet, de valóságos önkormány-

zatiság nélkül sem. Ennyire világosan látszott minden már évtizedekkel ezelőtt is? Akkor hogyan kerülhettünk a XXI. század elején ilyen helyzetbe?

A kitelepítés alatt, a viskóból írja: »Egyik éjjel igen éles álomom volt, megírtam az ország új alapvetésének várospolitikai részét, külön tárgyaltam benne a kormányzat szerepét, a tisztakar feladatát, a polgárság helyes magatartását.« Álom volt, mindent nem tudott megírni. De mi tudjuk, miről álmodott és azt is tudjuk, hogy a múltnak, a múlt nagyjainak is tartozunk azzal, hogy nem adjuk fel, nem fogadjuk el, hogy összetörjenek bennünket, túlélünk mindent, mint a tarak.

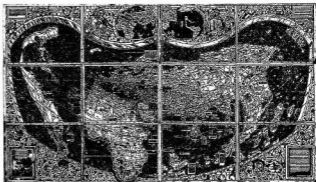
Szintén 1951-ben írta: »Az egyszeri juhász verte a keruliját. Kérdezték: miért? – Hát, hogy örömet szerezzek neki! – Hát azt hogy? – Meglátják, hogy fog örülni, ha elereszem.« A legnehezebb időkben is volt ereje s kedve tréfálkozni.

Köszönjük mindazt, amit értünk tett!

Amerika 500 éves

Jogosan vetődik fel az olvasóban, hogyan lehet egy kontinens születésnapját megünnepelni. Hiszen létrejötte óta milliók évek teltek el, de benépesülése is több tízezer esztendővel ezelőtt történt. Európa számára Kolumbusz 1492-es útja után váltak ismertté az új területek, de ennek 500 éves évfordulójáról már 1992-ben illő módon megemlékezett a világ. Nem tudjuk, hogy az őslakosok hogyan nevezték hazájukat. Az is köztudott, Kolumbusz nem volt tisztában azzal, hogy új kontinenst fedezett fel, célja India meghódítása volt – ennek köszönhetjük az amerikai őslakosok „indian” megnevezését. A felismerés, hogy „új világot” fedeztek fel, Amerigo Vespucci firenzei születésű bankár, kereskedő és hajóépítő útjai során született meg. De nem Vespucci nevezte el magáról az új földréket, ő az Újvilág (Mundus Novus) kifejezést alkotta meg. Az Amerika név először Martin Waldseemüller német térképész 1507-ben elkészült világtérképén látható.

Martin Waldseemüller 1470 körül született a württembergi Radolfzellben. Nevének több változata ismert, Walzsemüller vagy Walzenmüller néven is találkoztunk vele a szakirodalomban, és persze a kor hagyományainak megfelelően latin nevet is viselt: Hylacemynhus, illetve Lacomilus néven is emlegették. Térképészdi munkájának zömét a lotaringiai Saint-Diéban (német: Sankt Diedel) végezte. Itt

Waldseemüller 1507-es világtérképe

készítette el a már említett világtérképét, anélkül, hogy Kolumbusz útjáról tudomása lett volna.

Kolumbusz 1492-es útjáról minden bizonyosul Paolo Toscanelli térképének ismeretében indult el. Toscanelli – joggal – feltételezte, hogy a Föld gömb alakú, így fel fogása szerint Indiát nyugat felé kisebb út megtételével lehet elérni, mint kelet felé. Ez utóbbi feltételezés azonban téves: a korabeli tudósok a Földközi-tenger medencéjét és Ázsiát is nagyobbak hitték, így alaposan elszámolták a kelet-ázsiai út hosszát – mintegy 16 000 kilométerrel. Kolum-

busz szerencséjére „közbejött” az Újvilág. Amikor Kolumbusz partnászált a Bahama-szigetekhez tartozó Guanahanin, úgy hitte, Japánba érkezett meg. Kolumbusz abban a hitben halt meg 1506-ban, hogy Kelet-Ázsiát érte el útjai során.

Amerigo Vespuccinak Kolumbusz útjain is szerepe volt. Míg a köztudásban Vespucci elsősorban bankárként ismert, a firenzei születésű férfi sokoldalú ember volt. 1454-ben született, az évszázad 80-as éveitől a város mindenható ura, a Mediciék szolgálatában állt. Előbb Firenzében volt bankár, 1491-451 viszont az új felfede-

Amerigo Vespucci

zések közelébe került, földrajzi és hivatalos tekintve is. Ekkortól ugyanis Sevillában Giannotto Berardi hajófelszerelő műhelyében tevékenykedett, így része volt Kolumbusz második és harmadik útjának felszerelésében is. A tulajdonos baláta után (1495-96 fordulójától) maga Vespucci vezette a műhelyt. Munkája során személyesen is megismerkedett Kolumbuszal.

Amerigo Vespucci utazásairól két forráscsoport maradt ránk. Az első Vespucci 1504-ben Lisszabonban írt levele Firenze zsidóúrának, illetve ennek latin fordítása, a *Questio Americi navigationes* és az Epistola Alberici de Novo Mondo. A latin fordítást használta fel Martin Waldseemüller is térképe elkészítéséhez. Ugyanakkor a levelek forrásértéke vitatott, egyes kutatók szerint hamisítványok. A másik forráscsoportot Vespucci a Medici családnak írt három magánlevele képezi. Lényeges eltérés a két dokumentárcsoport között az, hogy míg a zsidóúrnak levelében négy utazásról számol be a felfedező, a Medicieknek írt levelek csak két utazásról írnak. Így ma Vespuccinak csak két utazásról tudunk biztosan.

1499-ben Alonso de Ojeda expedíciójában Vespucci kormányosként vett részt. A vezérhajótól északkeves Guyana partjainál délre fordult, valószínűleg felfedezte az Amazonas torkolatát, egészen a déli szélesség 6. fokáig hajózott. Visztfelé eljutott az Orinoco torkolatáig, Trinidad mellett is elhaladt. Ekkor még úgy vélte, hogy egy nagy ázsiai fölsziget mentén hajózik, melyet Ptolemaiosz nyomán *Cattigaranak* nevezett el. 1500-ban újabb „ázsiai” felfedezőutat tervezett, ám a spanyol udvar nem támogatta, így a portugál korona pénzelté útját. Ezúttal Dél-Amerika keleti partjain hajózott végig a mai Rio de Jancirótól egészen

Patagóniáig. Ezen útjának tapasztalatai alapján jutott Vespucci arra a következtetésre, hogy egy új földrészről van dolguk. Vespucci – mint azt már említettük – az Újvilág (*Mundus Novus*) nevet használta rá.

Martin Waldseemüller földrajztudományi munkáját nem egyedül készítette, hanem Matthias Ringmann-nal közösen. Kettőjüknek nem az 1507-es térkép megrajzolásával kezdődött közös munkája. Fő munkájuknak Ptolemaiosz Földrajzi katalógusának (*Geographiké hüpbégésziázis*) latin fordítása tekinthető. A fordítás Ringmann nevéhez fűződik, ám Waldseemüller rajzolta hozzá a kor ismereteinek megfelelő térképeket. Az Amerikát elsőként ezen a néven nevező térkép szerepel a Ptolemaiosz-kiadásban is, mely 1507-ben *Cosmographie Introductio* címmel jelent meg. Ismertebb azonban fálitérkép-változata, mely 12 fapetszettel áll, Észak- és Dél-Amerikát két különálló földrészként ábrázolja. Sajátossága a térképnek az is, hogy ábrázolja az Amerikát Ázsiától elválasztó világ tengert is, amelyet ma Csendes-óceán néven ismerünk. Erről azonban Waldseemüller nem tudhatott, hiszen az csak néhány évvel később, 1498-ban Magellán világ körüli utazásával vált ismertté. Waldseemüller azonban joggal feltételezte, hogy az új földrész nem közvetlenül Kelet-Ázsia szomszédságában van.

Mivel Waldseemüller és Ringmann nem tudtak Kolumbusz felfedezéseiről, Amerigo Vespuccit tartották az Újvilág felfedezőjének. Kétségtelen, hogy Vespucci művei nyomán vált ismertté „Nyugat-India”. A két földrajztudós az ő tiszteletére keresztelte el az új földrészt. De miért beszélünk ma Amerikáról, és nem Americusról vagy Amerigoról? Waldseemüller és társa úgy vélték, hogy mivel a többi földrész is női nevet visel – latin nevük a nőnefű, „a”-ra végződik (Europa, Asia, Africa), illő, hogy a legifjabb kontinens is hölgynevet kapjon. Így kapta meg az Amerika nevet a mai Dél-Amerika.

Waldseemüller térképe ezer másolatban készült el; mind ez, mind a Ptolemaiosz-kiadás a maguk idejében népszerűek voltak, így az Amerika elnevezés is gyorsan elterjedt általuk. 1513-ra Waldseemüller értesült róla, hogy Amerika felfedezése nem Vespucci érdeme, így az ebben az évben megjelent újabb Ptolemaiosz-kötetben már *Terra Incognita* (ismeretlen föld) néven szerepeltette az Újvilágot, de ez a kifejezés nem lett olyan sikeres. Az 1513-as térképnek szerepel Kolumbusz neve is, mint a *Terra Incognita* felfedezője. Más neveket is javasolt Waldseemüller az Újvi-

Martin Waldseemüller

lágak, így Papagájföld vagy Brazília (a Dél-Amerika egyes területein gyakori brazilfőrl) is lehetne ma Amerika neve, de az Indiák kifejezés mellett már a 16. században is az Amerika volt a legelterjedtebb.

Matthias Ringmann 1507 után itáliai munkásságát folytatta, többek között Julius Caesart fordított németre, valamint képes latin nyelvtant szerkesztett. 1511-ben hunyt el. A már korábban említetteteken kívül Martin Waldseemüller nevéhez fűződik egy 1516-ban kiadott tengerészeti térkép is (*Carta marina*). 1522-ben halt meg.

Hibás az évről-évről, az 1507-es fálitérképből napjainkra csak egy példány maradt meg. A 19-20. század fordulóján a württembergi Wolfegg kastélyban fedezték fel a térképet, mely felkeltette az Amerikai Egyesült Államok figyelmét, és meg akarták vásárolni. Ercze azonban egy évszázadot kellett várniuk. 2003-ban a német kormány és az amerikai Kongresszusí Könyvtár megállapodást kötött a térkép eladásáról, mintegy 10 millió euróért. A tényleges átadás négy éves restaurálás előzte meg, a térkép Angéla Merzlei az év tavasszi amerikai útján került az Egyesült Államok tulajdonába.

A Waldseemüller-térkép, amellyel, hogy a kor földrajzi ismeretét jól tükrözze, művelődéstörténetileg is igen érdekes, hiszen történetéből sokat megtudunk a kor információáramlásáról és a készítőik gondolkodásáról. Bár a térképszett 16. századi nyomhasos fejlődése és az újabb földrajzi felfedezések gyorsan elavultá tették Waldseemüller munkáját, a mű értéke az mit sem változott. És persze azon sem, hogy 2007-ben joggal ünnepelhetjük Ameriká 500. neveműjét.

Mayor István

100 éve született Rábl Béla

1907. november 18. világrajóttének napja. Az 1986-ban elhunyt amatőr színész a Rókus temező kórház felüli déli oldalának kertje mellett családi kriptában nyugszik. Születésének századik évfordulója alkalmából fődézzük az egyedülálló tehetségi komikus emléket, akinek veleszületett hajlama volt a színészkedéshez.

Baján állandó színház hiányában az egyik legsikeresebb, a legnagyobb közönséget vonzó kulturális tevékenység az amatőr színjátszás volt. A régi időkől idejéről német, majd magyar komédiások a vendégfoglásokban, az Arany Bárány Szállóban, a deszkákából épített nyári színlőben mostoha körülmények között és ritkán játszottak. Később valamelyest segített a helyzeten, hogy a Nemzeti és Központi Szálló is kialakította színháztermet (mindkettőt lebontották). Nem utolsósorban alkalmas volt színésztruppok befogadására a még ma is meglévő ipartestületi nagyterem. Végül a Központi Műzsi átalakítása révén kialakított színházterem, ahová a Kecskeméti Katona József Színház is lejárogatott, főleg nyáron.

Mind ezek a röviden említett körülmények nem elégtették ki a lakosság színház iránti szükségletét, amatőr együttesek folyamatos szereplését is igényelték. Baján a legsikeresebb hiánypótló, a legnagyobb közönséget vonzó tevékenységnek a régi ipartestületi színjátszó hagyományokon alapuló műkedvelő előadások rendezése bizonyult. Legkiemelkedőbb, legkedveltebb szereplője, rendezője és mindeneseképpen átvivője az a bádogos és vízvezeték szakmát folytató színjátszó talentum, Rábl Béla volt. 16 éves korától játszott színpadon, és ritka népszerűségnek örvendett.

Megemlíttem, hogy az ipartestületi teremben az 1948/49-es színévbán tartotta vendégjátékát néhai barátom, Radó Vilmos vándortársulata, itt is államosították truppját Baján. Mesélte, hogy amikor érdeklenség volt tapasztalható egy-egy műsora iránt, meghívta szereplésre Rábl Bélát, így tett háza lett. Aki nem volt bajai illetőségű, nem látta el, hogy Rábl személyében egy műkedvelő lépett fel a hivatások között.

Egy kis statisztika szerepléseinek bőségkosarából: 56 darabban szerepelt (nem számítva, amikor hivatásos színészekkel játszott): 29 operettnel, 12 zenés vígjátékkal, illetve boházattal, 15 más műfajban (népszínműben, prózai színművekben). Ezen kívül fellépett mintegy 100 egyfelvonásban és megszámlálhatatlan műsoros rendezvényen énekes-báncos magánzámaival, komikusra épülő jeleneteivel. Láthatnánk szerepléseit diákkorától, majd 1955-től a színjátszó együttest működtetve a művelődési házban. Segítve, szervezve egyéni és színjátszó csoportbeli fellépéseit, észlelhettem a komoly magánéleti, egyszerű életmódú, kiváló iparos szakember tehetségét, színpadi sikereit. Átéltettem, amikor a kecskeméti színházhoz hasonlóan „májolni” kezdtünk művelődési házi csoportunkkal a környező községekben (zenekarban magam is hegedültem), mi-

Egy szerepbeli huncut felmosoly

ként segített a színpad körüli tevékenységben, a díszletezésben, a jelmezek beszerzésében, a kellékesi és sminkelési feladatokban vagy a sűgásban.

Rábeszélésre egy alkalommal háromszor szerepelt csoportunk vidéken, és ez nehezen elviselhető gondot is okozott. Ő azonban fáradhatatlanul dolgozott, sőt élénkségre, kitarásra biztatta kimerült szereplőit.

Népszerűségére jellemző, hogy amikor Baján saját készítésű plakátjainra kifűrt szereplését a művelődési ház ablakaiba – csak annyit, hogy mikor, hol lesz Rábl-est – elég reklámnak bizonyult a szervezéshez. Páratlan közkeveltségére jellemző, hogy közönségbánszhoz tartoztak olyanok is, akik főleg komolyabb műfajú rendezvényekre jártak. Sokszor elgondolkodtam azon, vajon mi lett volna, ha édesanyja, nem félte fiát, engedti színiiskolába járni? Szinte bizonyos, hogy ország-világra szóló karrier ér el.

Színjátszói tevékenységét elismerték színi is, hogy „Ministeri Dicsérő Oklevél” tulajdonosa lett, és szülővárosa 1980-ban a „Baja Városát” kitüntetés adományozta részére.

Az idősebb koroztály jól emlékeztet a kivételes tehetségre, sikeres bajai komédiásra. Kevesekről mondható el, hogy nem találkozott valamelyik fellépésén Rábl Bélával. Emlékét megtartani igyekszik ez a rövidke jubileumi megemlékezés is.

(Életrajzát megírtam a *Bajai Honpolgár* 1990. évi novemberi számában, és megjelent a *Bajai Arcképcsarnok I.* című kötetben 1996-ban.)

Bánáti Tibor

Felcséggével
a Lili báróné című operettnel

Végjáték vezéráldozattal

I.

„Nagyon bátor és hozzáértő ellenfél. Még most, a háború forrgetegében is ki kell jelentenem,

Erwin Johannes Eugen Rommel nagy hadvezér.” (Churchill)

Szeme végigfutott a pedánsan sorakozó töltnyek csillogó fémkupakjain, majd a tárat kemény csattanással toltta revolverébe. A Walthert úgy csúszta a tábornoki kabát belső zsebébe, hogy fegyverét egyetlen mozdulattal ránthassa elő. Kilépett az ebédőbe, könnyű, felületlen csókkal búcsúzott a virágokat rendezgető feleségtől. Lucytól. Míg az előkert csikorgó kavicsán a kapu felé tartott, sapkáját mélyebben húzta homlokába. A csásár októberi kód alattomosan küszört a klinikán töltött hetek alatt elkényeztetett bőréhez. Az aggodalomról – mely a főtiszti védettségen élő tábornagyot arra készítette, hogy magához vegye pisztolyát – feleségének nem szólt. A villa körül settenkedő megfigyelőket egy hete fedezte fel. A gyamrú rövid séta során bizonyossággá érett. Herlingen kis város, és az egymást váltó, látszólaglatozástól minél előnyösebbek úgy ütöttek el az ósákságtól, mint galambrajtot a kőzárjék elégedő varjak. A Gestapo gazdaságban megpócolt brávióra egyenként is kiült gyakorlott mesterségük bélyege.

Rommelben a gyamakvés undorral és felháborodással keveredett. Kétségtelen, hogy a vérekek csak a birodalmi vezető utasítására merészkedtek nyomába szegődni. Ugyan mi bátorította fel Himmlert, hogy őt megfigyelés alá helyezte? Bár sebesülése óta nem szerepel neve a sajtóban, 1944 júliusáig ő volt a normandiai csata hőse. Címlapon lüszerező páncélos hadvezér, aki újít állja a Franciaországba betört invázióknak. Hogyan merészelj kopóit nyomába eresztani a „szürke Heinrich”, amikor ő a Wehrmacht központjában áll, a Führer által is nagyra becsült tábornok?

Töprengését sötét sejtelmei és aggodalom árnyékolja be. A Führer ellen július 20-án végrehajtott merényletet követően számos érdemes tisztársát és barátját tartóztatják le. Elrettentésül színt kivégzések hírért kapja. Bizalmasai közlése szerint a gyalgatos véget a Gestapo szörnyű szadizmussal tetézte meg. Rommel a merénylet idején élet-halál között lebegve, eszméletlenül fekszik Bernay kórházában. Stauffenberg ezredes gúszesekérvéséről sejtelve sem volt. Az előkészült napjában elkecseregetett harcot vívott Németországért Észak-Franciaország területén. Betegápolgatásan

Erwin Rommel tábornagy

rála járó barátaitól azonban tudja, hogy a Vezér főhadiszállása körül terjed a valószínűtlen irracionalitás tébolya. A hisztériának ebben a légkörben lábra kaphat és hitére tállhat bármilyen koholt vád. Rommel hallott Stülpnagel és az agg Witzleben tábornagy brutális kivégzéséről. A tükörendörök lopekodása jelzi, hogy most már körje fúják a hálót. A sibirrek azonban ezúttal alaposan melléfognak. Zsebében csőre töltve lapul a pisztoly. A tábornagy szeme éles, keze biztos. A Geheimnisches Staat polizei, mely rémült és dermedten ónmegadó foglyok elejtéséhez szokott, véres leckét fog kapni. A támadás azonban nem a várt irányból, hanem alattomosan, kivédhetetlenül következett be.

Míg a pályája csúcsára érkezett marsall a közeledő vég borús sejtelmek között bolyong, idezúlik fel harminótt éve induló katonai karrierjének történetét.

Dél-Németországban született, és tizen-nyolc évesen, 1909-ben a család tradíciójától eltérő módon katonaisztai pályára lép. Az első világháború idején a francia déltől és román fronton harcol. Személyes bátorsággal, a veszélyeket és nélkülözéseket a közatonákkal is megosztó bajtársaságával, közvetlenségével kiérdemli beosztójai tiszteletét. Parancsnokai pedig biztos helyzetmegítéléséért, gyors és merész döntéséért, a végrehajtásban mutatott

kérelmetlenül szívósságáért becsülik a mind magasabb beosztásba emelkedő tiszteket. A háborút követő békekötés, mely a hadsereg létszámát korlátozza, az uniformis vagy a polgári pálya választásának kényszere elé állítja. Úgy dönt, hogy marad egyelőre az igen szerény érvényesülési lehetőséget kínáló tisztí pályán.

Úgy tűnik, Rommel százados nem ismeri Napóleonnak a borjúban rejtgetett marsallbotra vonatkozó mondanását. A háborút követően marad a Reichswehr kötelékében, de kéri, hogy csapatszolgálatra osszák be. Nem lenne tudomás arról, hogy tölgyfák csak a vezérkar berkeiben teremnek tábornoki lombokaf? Parancsnokai azonban ismerik a kitűnő minőségű tisz szaktudását, továbbá tanár-dinasztiaja felmenőitől kiváló oktatói készséget örökölt. Tudását beosztójainak szívesen és hatékonyan adja át. Kitűnően tud bénni katonáival, parancsai maradéktalan teljesítését a dríll szigorán túllépni terüli varúzással éri el. Érthető tehát, hogy tudását és képességeit a hadsereg a tisztképzés területén kívánja hasznosítani. Oktat a hadiakadémia, majd 1938-ban a Wiener-Neustadt-i tisztkiskola parancsnokává nevezik ki ezredesi rangban. A gyalgósági harcászatról írott könyve, melyben az első világháborús tapasztalatokat a haditechnika új eredményeit is figyelembe véve tárgyalja, a tisztképzés tananyagára lesz. Minden jel arra mutat, hogy Rommel néhány év múlva központjában áll, ám csupán törzsisztai rangú szaktekinthelyként fog nyugdíjba vonulni.

Ám az egy év múlva kirobbanó világháború azonban magába ívelő pályát nyit meg előtte. Hitler váratlan hírtelességgel úgy dönt, hogy a Wehrmacht manővereit a frontközélel, a hadműveleti területről figyeli. Erre ugyan nincs semmi szükség, hiszen tábornokai érték a dolgot, és a hadsereg támadó oszlopai úgy mélyednek Lengyelországba, mint kés a vajba. A vezéri ügybizgalom nem kevés fejtörést okoz a főhadisállás főnökének, Keitelnek. A lengyel hadjárat ugyanis villámháború. A gyorsan előretörő páncélos ékek átszakítják a frontot és szétzúzzák az ellenálló csapattesteiket. A győzelem után azonban tovább szulgálnak katonai célpontokat, közlekedési

gőcpontokat, az ország szívét keresve. Nincs idejük a szétvert és demoralizált ellenség lefegyverzésére, foglyul ejtésére. Ez a második lépcső feladata. Fennáll a veszélye, hogy a hadművelleti területre behatoló Führer-vonat esetleg szikszad erejű, felfegyverzett lengyel egységbe ütközik. A reménytelen helyzetű, ám kétségbeesett ellenség támadása katasztrófát idézhet elő. A veszély kivédése céljából a vezéri főhadiszállás fedezetére egy nehézfegyverekkel bőven felszerelt zászlóaljat állítanak össze. A nagy körülményeket és tapasztalatot kívánó parancsnoki posztot a gyalogsági harc kiváló szakértőjére, Rommelre bízják. A tiszt elmélyedt a gyakorlati hadtudományban, és vonzódott a keményen testedző sportágakhoz; a nemzeti szocializmus eszméi iránt azonban nem mutatott fogékonyt. (Rommel soha nem lépett be a náci pártba.) A bonyolult feladat ellátására azonban igen alkalmasnak látszott. Valószínű, hogy Hitler csak ekkor szerez tudomást arról, hogy a haderő sok száz ezredese között van egy Erwin Rommel nevű törzstiszt. A testőrzésizólaj ügyes, szakértő, a veszélyforrásokat eleve elszigetelő alkalmazása kiérdemli a Führer elismerését. Megjegyzni az ezredes nevét, és ezzel veszi kezdetét a tiszt páratlan gyorsasággal magasba ívelő pályafutása. Azt természetesen egyikük sem sejtí, hogy végzetük is elválaszthatatlanul összefonódik.

A sikeres testőrperecsnek elnyeri jutalmát, és rövidesen, vezérőrnagy rangra emelve, hadosztályparancsnokká nevezik ki. Ám a megbízás szakatlan fegyveremváltással történik: Rommelt egy páncélos egység vezérével bízzák meg. Kérdés, hogy a gyalogsági harcizást szakértője miként válik be egy vadonatúj fegyverem irányításánál.

A P IV-es, 75 mm-es ágyúval felszerelt harcokosi

A tankot – mint a csata előbörtésére szánt új harcsczköz – elsőként 1917-ben az angolok vetik be. Bár a 381 ormótban, lassan kúszó páncélorás meglepi a németeket, a siker nem ántúró erejű. A folytatás sem biztató, és a háború végkimenetelére a harcokosinak alig van befolyása. A hadipar konstruktőreit azonban 1918 után sem tétlenkednek. Üzembiztosabb, gyorsabb, vastag páncéltű és tüzerős járműveket fejlesztenek ki. Meglepő módon azonban a győztes Franciaország és Anglia katonai féméltőségai ügyet sem vetnek a tökéletesített harcsczközre. A stratégiai tervezésben (ilyet még a legnyilvánbóbb békeidőben is készítenek a vezérkarok) nem veszik számításba a páncélos csapatok tömeges bevetésénél előléző veszedelmét. Franciaországban egy kelő befolyás nélkül, Charles de Gaulle nevű ezredes szívóködik ugyan, hogy a páncélosokból

szervezzenek hadosztálykötélényi, új stratégiai elvek alapján operáló egységeket, ám tökéletesen sikertelenül. Az agg marsallok, a Marne és Somme mellett vívott csaták veteránjai főkéntesen rázzák le a kellemetlenkedő kis colonel érvelését. Hasonló sorsra új Angliában Join Fuller tibornok is. Bár pozíciója erősebb francia kollégájánál, és ontja a szakirodalom ésszerűen érvelő kitételeit, Cassendra-jóslatai hidegen hagyják a hadvezetést. A helyzet fonák. Míg az antant tibornokok file síket az argumentumokra, Németországban egy érvezetői rangú világ-háborús hadi felügyelő az új teóriákra. Lefordíttatja és tanulmányozza de Gaulle írásait, és felismeri az új fegyver meglepetés-szerű alkalmazásának stratégiai jelentőségét. A személy kis sarszi azonban a politikai ranglétrán már a felső fokra hágott. Ó a birodalomban vezére és kancellárja. A teljes képhez hozzátartozik, hogy ezekben az években egy telhetes német tibornok, Heinz Guderian is kidolgozza a páncélosok alkalmazásának alapelveit. Readszere átgondolabb és koherensebb a volt ellenfél oldalán buzzólkodó kollégájánál. A tervezett páncéloshadosztályok hadrendjébe erős tüzéséget, sőt nehéztüzérséget tagol be. A harcokosi által bírtokba vett terület védelmét hadosztálykötelébe szervezett, gépkocsizó gyalogsággal kívánja megoldani. Számításba veszi a hatalmas fejlődést mutató légtérővel való szoros együttműködést is. Bár ez Rommel emlékeitől nem tűnik ki, nyilvánvaló, hogy a harmincas években behatón tanulmányozta a katonai szakirodalomban széles spektrumát. Pontosan ismeri a harcokosi műszaki sajátosságait és lehetőségeit. Tudja, hogy a

A Panzer III. (P III.) harcokosi 50 mm-es kaliberű toronylőveggel

rádiotechnika fejlődése a szárazföldi és légi fegyverem együttműködésének sikeres összeszabását tette lehetővé.

Fél év múltán lehetőség nyílt arra, hogy az új páncélos tábornok elméleti tudását bizonyítsa a gyakorlatban is. 1940 tavaszán a nyugati fronton véget ér a „fúrca háború”. A francia-angol haderő – mely híre szerint biztonságos frontvonalak mögött nyolc hónapig tétlenkedett – bőségesen lesújtja a különféle frontokon álló német csapatokat. A német vezérkar bemutatta, hogy az új harcászati eszközök világháború napok alatt zárta porrá a védelmi stratégia eredményességébe vetett hitüket. A szövetségesek két francia és egy angol hadsereget vonultak fel a belga határ mentén. Késétségkívül joggal tartottak attól, hogy a németek kopirozzák az első világháborúban bevált Schlieffen-tervet, és a semleges Belgiumot lerohasztva tomenk Franciorszagra. A francia-német határt pedig a Maginot-voval hatalmas erődtényei rezeszték el. A front közepén viszont a hegyvidékes, erdő borította Ardennekkel szemben elvonyodott a védelem mélysége. A természeti akadályokkal tagolt terepet a szövetséges vezérkarok gépesített csapatok számára átfontatlannak vélték. A von Maestein tábornok által kidolgozott „Sarlóvágs” hadművelet (a találékony keresztnevű Churchill által szalmazott) erre a tévútra alapult. Hét páncélos hadosztályt vont össze egy csapatméről vaszkellő. Ezek műszaki csapatok támogatásával leküzdötték a természeti akadályokat, és a Maginot-vonalról nyugatra áttörték a francia védelmet. A páncélos-ékek által letarolt állásokba hat további gépesített hadosztály nyomult be. A vértalan harcok csapás sokkolta a francia főparancsnokot, ám az igazi katasztrófa csak ezután következett be. A német páncélosok észak-nyugatra fordultak, és az útjukat álló, általában gyalogos egységeket szétszórva a La Manche-csatorna irányába szüldödtak. Az áttörést követő tizenkettő napon elérték a tengert. A háromszáz kilométer hosszú átkaroló művelet negyvenöt francia és angol hadosztályt zárt egy gigantikus harapófogóba. A második világháború legnagyobb és leggyorsabban végrehajtott katonai cselekménye az angol-francia haderő 40%-át ejtette fogságba vagy kényszerítte menekülésre. Az angol expedíciós haderő Dunkerque-en át történő mentése ugyan csökkenti Hitler sikerélményét, ám a francia front a „Sarlóvágs” befejezése után összeomlik. Az úg ötvenes években során bizonyosodik, hogy a hajdani gyalogos tiszt bírázókkal a hadvezéri erényekkel, melyek a páncélos sereg eredményes irányításához szükségesek. Azonban átéljük a bonyolult szituációkat, ké-

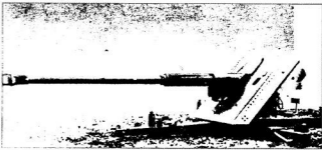
pes gyors és merész döntésekre, a végrehajtásban kitartó és vasakaratú. A nagy áttörést taktikailag irányító Guderian elégedettségét jelzi, hogy Rommel altábornagy előléptetésére javasolja.

Alig csillapul a Franciország térdre kényszerítése felett érzett győzelmi mámor, mikor a Földközi-tenger térségében aggasztó katonai helyzet alakul ki. A gyors német áttörés és a saját áttörésjaitól megkötyagodosott Mussolini úgy hiszi, fasiszta rendszere képes a teutonok katonai teljesítményének kopirozására. Évtizedek óta dédelgetett álma, hogy Itáliát a mediterrán térségben a római birodalom jogutódjainak rangjára emeli. Ennek előfeltétele, hogy Észak-Afrikát olasz tartományok szegélyezzék. Líbia már 1912 óta olasz gyarmat. Területén Craziani főparancsnó páncéloskása alatt 230 000 katonai állomások. Franciország leverve, Angliát torkát szorongatja a Luftwaffe, tehát elérkezett az idő Egyiptom lerohanására és a Szaeai-csatorna birtokbavételére. Craziani tábornagy nem osztja a Duce derültlátásban. Csapatának fegyverzetét korszerűtlen, hadianyagkészlete szűköse, gépesített egységei állandó üzemanyaghiánnyal küzdenek. Tudja továbbá, hogy katonáinak harci szelleme aligha mérhető az Impérium Romániumot megalapozó légiók vastegyelmehez. Mussolini 1940 szeptemberében kikényszeríti a támogatást, ez azonban az egyiptomi területől alig száz kilométer hódít meg, és Szidi Barraninál végleg kifulladás. Még nagyobb baj, hogy az angolok felmérték az olasz hadsereg harcászati gyengeségét. Az egyiptomi brit főparancsnok, Wavell egy erős páncélos és egy gépesített hadosztályt von össze, és decemberben ellentámadást indít. Bár hadereje csak negyede az olasz armádiának, gyors és katasztrófaús vereséget mér Grazianira. Az egyiptomi terület visszafoglalása után átéljük Líbia határát, elfoglalja a stratégiai fontosságú Tobrukot,

és Benghazit vonal előre. A hadművelet eredményeként foglyul ejti az olasz sereg kétharmadát.

Hitler nyilvánvalóan látja, hogy Itália kudarcra a tengely hatalmak presztízstézét rontja meg. Haladéktalanul intézkedik: irányítsanak át két páncélos hadosztályt Afrikába. A cél egyelőre a status quo helyreállítása, vagyis Líbia területének visszafoglalása. A német vezérkarban azonban ez idő tájt más, nagyratöbb tervek is érlelődni kezdenek. A páncélos hadtest parancsnokává Erwin Rommel altábornagyot nevezik ki. Ekkor kezdődik a hadvezér pályafutásának az a szakasz, mely nevét ismertté teszi világszerte. A jelenlegiek több oka van. A két következő év hadműveletei az afrikai partszegély ezeröttszáz kilométer hosszú és alig száz kilométer széles sávján zajlanak le. A terület oly áttekinthető, mint egy amfiteátrum: sikerek és kudarcok nem burkolhatók donodai hadijelentések fátylaiba. Márérsz a brit óriási tengeri seregekkel szembe a brit birodalom vétkeringésének fő útjait, a saeai útvonalat.

A líbiai hadszíntéren az arcvonal különböző felépítésű. Egyik szárny a tengerpartra támaszkodik, a másik viszont a sivatagban végződik anélkül, hogy déli irányból fedezze lenne. Rommel azonnal felismeri a terep nyújtotta stratégiai lehetőségeket. P III. (Panzer III.) és P IV. harcokocsi kiváló műszaki felépítésűek. Terepjáró képességük jól megbirkózik a köves sivatag, a szerir természetes akadályokkal. Támadó oszlopok délnel irányítják, majd mögöje kerül az angol frontnak, és hátulról rohanja meg az ellenfelet. Bár a brit tábornokok általában a német vezér taktikájának lényegét, a fúrge, mintegy 30 km/óra sebességgel germán páncélosok akciói kivédhetetlenek. Wavell hadmozdulatai gyorsak voltak, Rommel azonban szemlélteti, hogy a világháborúban ő az avatottabb mestere. Két hét alatt foglalja vissza, amit az angol fő-

A 88 mm-es kaliberű löveg páncéltörő változata. Az amerikai vezérkari főnök, Marshall tábornok a világháború legtekélyesebb fegyverkonstrukciójának minősíti

tízest ötven nap alatt hódította meg. A britek azonban Tobrukban megvetik a lábukat. A város tágas kikötője fontos bázis lehet a tengeren szállított utánpótlás kirakására, ha az egyiptomi haderő ellentámadást indítana. Tobruk mögötté marad a keletre toló frontvonalnak, azonban elszűnt a védelekre még nyolc hónapon keresztül.

1941 végére Nagy-Britannia felszabadul a német nyomás alól, hiszen a Reich katonái erejének nagy részét a szovjet fronton veti be. Így van lehetősége arra, hogy a német hadsereget bőséges hadianyaggal lássa el, és átcsoportosított hadosztályokkal erősítse meg. Elérkezett az ideje – véli a londoni vezérkar –, hogy az arcátlan Rommelt móresre tanítsák. Így indul a nagy manőver, melyet a „három Cunningham” hadjárataknak jegyezték meg. Az elnevezés onnan származik, hogy a flotta admirálisának, a légi és a szárazföldi haderő parancsnokának azonos volt a neve. A parton előre nyomuló hadosztályokat jobbról a tengerészet,

levegőtől a Royal Air Force támogatta. Rommel azonnal felméri, hogy erőt messze elmaradnak a brit haderő tőrérejekének fel foglásokhoz szükséges mértékű. Az egyetlen, döntő csatát tehát nem szabad vállalnia. Viszonytáncosai jobbak, tüzérségek és főleg mozgékonyabbak az angol tankoknál. Másrészt a Luftwaffe még elég erős ahhoz, hogy megfelelő légi védőernyőt vonjon páncélosai fölé. Ezért a csatát csak addig vívja, míg a védő természetes előnyéből adódóan súlyos veszteséget okozhat a támadóknak. Mire az angol tábornokok felvonultatják tartalékaikat és érvényesíthetnek tüzerejüket, gyorsan és minimális veszteséggel visszavonul. Mivel a német altábornok felderítése kifűn és helyzet megítélése villámgyors, a hadművelet nem folytatatos retrinálás. Mikor egy-egy óvatlan angol brigád a főcseregtől elszakadva előtremérskszik, Rommel azonnal visszacsapa, és tönkrevéri a vakmerőt. Bár a hadjárásban az egyiptomi hadsereg több

száz kilométert nyomul előre, a harcmezőt kőlt brit páncélosok, gépkocsisroncsok és katonasemmelék szegélyezik. Mikor a hadművelet Derna elfoglalásával végleg elakad, Rommel hadserege őrzi teljes harcoképességét, a brit árművelet viszont felmorzsolódott a harcokban. Churchill leváltja Gordon Cunningham tábornokot, de ez már csak a később észlelt kudarc beismerése. A „Sivatagi Róka” (az angolszász sajtó kereszteli el így a német altábornagyot) látványt veszített csatáiban tönkretette a brit árműveletet. A német hadvezér azonban nem az az ember, aki egy kínálózó lehetőséget kihagy. Haladéktalanul támadásba megy át, és a kimerült ellenséget szinte kiinduló állásig űzi vissza. Ekkor viszont az ő gyengén csörgedező utánpótlása apad el. A brit 8. hadsereg romjai Tobruk közelében fogadják el a védőállásokat. A frontvonalak 1942 februárjában megmerevednek.

Folytatjuk

Dr. Dániel József

Médiумok III. Béla király korában

III. Béla király középkori mércével mérve elég hosszú ideig, 25 évig uralkodott (1172-1196). E negyedszázadban sok minden történt Magyarországon, Európában, sőt azon kívül is, ami kapcsolata hozható országjával. Minderről 20 perc alatt nem érdemes elnagyoltan szólni. Ezért került a címbe a médiумok szó, mert egyetlen – egyébként meglehetősen sajtós – szemponthól mégiscsak érdekesebb és összefüggőbb portrét adhatunk a királyról és uralkodásáról.

A médiум modern fogalom, a mi korunk egyik kedvelt és gyakori fogalma. A médiумok olyan modern eszközöket jelentenek, amelyek – rendszeresen és tudatosan – valós vagy fiktív adát(ok) mellett valamilyen mondanivalót, véleményt, üzenetet közvetítenek (mediум = közpés, közbllés) tömeges méretekben a nyilvánosság számára, s ezáltal tájékoztatják, egyttel befolyásolják meghatározott érdekek szerint a nyilvánosságot. Vagyis a médiумok meghatározott politikai, gazdasági és egyéb cél(ok)ból informálnak és ugyanakkor befolyásolnak, mozgósítanak is.

Tudott dolog, hogy a modern médiумok (a média) közé tartoznak a rádió, film, TV, internet, magno, sajtó stb. Ezek és társaik az újkor gyermekei, és jelentőségük a modern világban nagyon is jól ismert. Felismert szerepük és jelentőségük illusztrálására legyen elég itt néhány kijelentés.

Napóleon mondása szorint egy jó újság (= a sajtó) felér egy 300 ezres hadsereggel (márpedig a kiváló francia császár és hadvezér nagyon tisztában volt a sereg szerepével, fontosságával).

A marxizmus azt tanította, hogy a sajtó az osztályharok egyik legfőbb színtere és eszköze (márpedig, tegyük hozzá, a marxista elmélet szerint az osztályharok volt a történelem legfőbb hajtó- és mozgatóereje).

Egy mai politológus írja: a médiумok a negyedik hatalmi ágazatot alkotják (ti. a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom mellett); ez is eléggé egyértelmű állásfoglalás.

Mindhárom nézet világosan fejezi ki, hogy a médiумok alapvetően és elsősorban az erő, a politika és a hatalom fontos eszközei.

Ezek után felvetődik két kérdés: 1) Így volt-e ez a középkorban? 2) De egyáltalán voltak-e médiумok a középkorban? Mindkét kérdésre egyértelműen igenlő a válasz: voltak médiумok (persze sajtós formájú, sajtós jellegű médiумok), és ezeknek legfőbb rendeltetésük a politika, a hatalom és az erő szolgálata volt. Utóbbi gondolatot így is megfogalmazhatjuk, hogy a III. Béla kori médiумok a királyi hatalom és ellenzéké kommunikációjának formáiként és eszközeiként egyszerre töltöttek be informatív és propaganda funkciókat. Egyébként azért is sajtós

jellegűek, mert modern társaiktól eltérően – a pénzék kivételével – nem rendszeresen és nem tömegméréteket kerütek kiadására!

Mit lehet mondani a médiумokról és azok szerepéről III. Béla magyar király uralkodásával kapcsolatban? Azaz forrásaink szerint milyen médiумokkal találkozhatunk III. Béla korában Magyarországon; másnék megfogalmazva: milyen média-eszközökkel élt a király és környezete, illetve ellenzék?

A sajtós középkori médiумok közé tartoztak a követzések.

A *pénzémek*: ezek mutatták a magyar uralkodó képmását, hatalmi jelvényét, és megadták nevét ország-világ számára.

A *placok, vásárok*: a hírnökök és kiküldtök ezeken a fórumokon hirdették ki a fontos eseményeket az uralkodóvaltozást, háború kikiroést; e helyeken történt a véres kard felmutatása is, és a régi pénzéket is itt váltották be újra.

Építések (templomok, várak, paloták), ezek az egyházi és világi politikai hatalom és erő reprezentatív kifejeződései voltak; jeleztek a nagy tömegek számára azt, hogy ki az úr a vidéken, kié a hatalom a területen.

Képzőművészeti alkotások (szobrok, festmények, freskók, ereklyetartók); megmutatták: kit és miért tekintenek bősnek, nagy embernek, azaz vezárnak, követendő példaképnek.

Jelvények (főleg felségjelvények, hatalmi szimbólumok), amelyeknek változása, új értelmezést kaptak a kialakulása, új formáknak megjelenése a korábbiól eltérő politikai és hatalmi jelzést, hirdetést meg a külvilág számára.

Egyházi-vallási kultuszok: változások, meghonosodások, újak jelentkezése gyökeresen új mondanivalót hordozókat és adott tudni a lakosságnak.

Feliratok: szövegek sajátos üzenetet, eszmei mondanivalót tartalmaztak és sugároztak az olvasók számára.

Szónoklatok (politikai beszédek, illetve a rendszeres templomi prédikációk); ezek mindig tartalmaztak aktuális egyházi-politikai elveket és nézeteket a halgatók számára.

Ezek a sajátos középkori médiumok (más hasonló médiumokkal együtt) léteztek és hatottak III. Béla idejében, de működésük megértéséhez röviden célszerű még felvázolni a király egyéni sorsa és regnálása alakulásának főbb mozzanatait.

III. Béla király II. Géza fia volt, apja halála után (1162-ben) Béla bátyja, III. István jutott trónra, az uralkodása alatti magyar-bizánci háborúk egyik békétkötésének eredményeként került 1163-ban Béla herceg Bizáncba, ahol áttért a görög (ortodox) egyházba, jegyveszté kapt a bizánci uralkodó, a basilius leányát, Máriát, majd 1165-ben megették őt a bizánci trón hivatalos örökösének. Manuél bizánci császár fiának megazulását követően mindentől megfosztották Bélát, de végül is a bizánci uralkodó aranyának és hadainak segítségével 1172-ben megszerezte magának a magyar királyi trónt. Uralkodása két szakaszra osztható: 1172-1180, illetve 1180-1186.

Az első periódusban döntően a belpolitika nyomta rá bélyegét. Béla megszerezte nemcsak a trónt, de meg is védte azt ellenfeleivel szemben, ugyanakkor megerősítette a királyi hatalmat is. Az ország belső rendjét és békéjét kemény eszközökkel teremtette meg. A gazdasági élet felvirágozott, jó pénz veretett, s a király jövedelméi soha nem látoztak mértékét értek el. A belpolitikában kifejezetten Szent István útját követte, erős hadsereget szervezett, magasan képzett szakemberekből létrehozta a kancelláriát, működött a királyi személynak; röviden: a Szent István-i államban a legmagasabb szintre emelkedett. 1180 után a külpolitikái lett a meghatározó szerep. III. Béla – országa megőrzéséért gazdasági és katonai erejére támaszkodva s a nemzetközi helyzet alakulását figyelembe véve – a területi hódítás útjára lépett. Expanzív politikája minden elődjénél terjedősebb törekvéseit meghaladta, és legalább egy évszázadra kijelölté

utódainak külpolitikai irányait is. A király területi hódításokba kezdett Halics, Bosznia, Bizánc, Szerbia, Velence és a Német Birodalom rovására. Rendkívül aktív és expanzív külpolitikájával függött össze dinasztikus törekvéseinek egész Európát behálózó szövevénye. Számotokra nem kétséges, hogy III. Béla végős célja egy Magyar Nagybirodalom megteremtése volt, ami azonban végül is nem sikerült neki, mert irrealis célokhoz vezetett.

A kérdés: hogyan működtek a korabeli sajátos médiumok, és hogyan szolgálták III. Béla uralkodását, politikai és hatalmi törekvéseit 1172-től egészen 1196-os haláláig? Erre lássunk néhány jellemző példát; ezekben az esetekben általában a különböző médiumok egymással összekapcsolódva jelentkeznek.

1172 tavaszán Lukács esztergomi érsek, akinek ősi joga volt a király megkoronázása, a koronázást nyíltan megtagadta Bélától. A magyar egyház feje, mint az ellenzék egyik vezére, templomi prédikációiban azt hirdette, hogy Béla Bizáncban görög lett, azaz eretneké, szakadárná és szimóniakussá vált, s így módon a keresztény egyház ellenségeként méltatlan a királyi koronára. Lukács egyébként a katolikus egyház háttérbe szorításától félt Béla hatalomra kerülése esetén. Ezzel szemben III. Béla azt vallotta, hogy ő igaz keresztény maradt, és a római pápa híveként Szent István nyomdokain haladva kíván uralkodni. Ezt juttatta kifejezésre szízlal is (és más módokon is), hogy rögtön uralma kezdetén olyan pénzt veretett (bizánci vagy nyugati rézpénzek mintájára), amelynek előoldalán saját ősök alakját és nevét, a másik oldalon pedig Szent István alakját és megnevezését szerepeltette a hatalmi jelvényekkel együtt (CNH 98.). A rézpénz tehát Béla egész belpolitikájának lényegét – a Szent István-i örökség felvállalását – volt hivatott kifejezésre juttatni a teljes magyar társadalom előtt az országos elterjedése révén. Béla ugyanis mindvégig Szent Istvánt tekintette belpolitikája szempontjából mintaképének. Ezt még világosabban megmutatta a királyi reprezentáció egyik kimagasló (sajnos rával nem maradt) építészeti alkotásánál is. Nagyjából az 1180-as évek közepétől Esztergomban új királyi palotát és mellette új érseki székesegyházat kezdett építtetni III. Béla, az építkezések még halála után is folytatódtak. Az új épületek a korábbi szeszény épületekkel szemben pompás és monumentális kivitelezéssel is jelképezték a király megnövekedett hatalmát és presztízsét az aram járók előtt. A székesegyház díszkapuja (Porta speciosa) tympanonjának

festményesora – kései színes ábrázolás – ránk maradt. Ezen a fő helyen álló Szűz Mária két oldalán Szent István és III. Béla alakja szerepel, mellettük Szent Adalbert, az esztergomi érsekség patronusa és Jób esztergomi érsek, III. Béla főpapja képe látható. A képek elhelyezkedése és a képaláírások (mint feliratok) egyértelműen jelzik, hogy egyrészt Béla példaképe az uralkodásban Szent István volt, másrészt Béla a királyi hatalom és az egyházi hatalom együttműködését hirdette és vallotta, de az is kifejezésre jutott, hogy ebben az együttműködésben a királyé a vezető szerep, amiként az Szent István korában volt.

A képek és feliratok közvetve azt is kifejezték, hogy miként vélekedett III. Béla a pápaság és országa közötti viszonyról. Lázító és olvasható, hogy Szent István Szűz Máriának ajánlotta fel országát, tehát nem Szent Péternek, s így módon nem a Római Pápaságnak. Ebből következik mondanivalója, tizenete tehát az, hogy a római pápa a Magyar Királyság irányában nem élhet hatalmi jogokkal. Ezzel Béla országa szuverenitását védelmezte a korabeli pápai törekvésekkel, hatalmi igényekkel szemben. Mindebből kiderül, hogy az épületek, a képek és a feliratok – mint médiumok – mennyire bonyolult, de összefüggő eszmefundamentumok voltak hivatottak és képesek közvetíteni, megjeleníteni és szimbolizálni.

Érdekes és nagyon jellemző esetek tapasztalhatók III. Béla korában a vallási kultuszok, illetve a szimbólumok terén. Ezzel át is térünk a III. Béla-féle külpolitikára és a médiumok kapcsolataira.

1180 őszén megindultak Béla seregei, és rövid idő alatt elfoglalták Bizáncot a Szerémséget, Dalmáciát, Horvátországot és Boszniát, amely területeket Mammál cseszár 1167-ben vett birtokába. A hódításokat folytatva a király 1183-ban (majd 1185-ben ismételtelen) megszállta a Belgrádot és Szófia közötti bolgár földeket. 1183-ban Szófiából magával hozta a bizánci remetszet, Rilai Szent István ereklyéit, és azokat Esztergomban helyezte el. (Hasonló cselekedeteket egyébként Szent István és Salamon király is véghez vitt annak idején.) Béla célja kettős volt: egyrészt a hazai templomok és kolostorok ereklyeigényeit kívánta kielégíteni, másrészt pedig jelezni óhajtotta az elfoglalt bolgár területek lakossága előtt azt, hogy a magyar király nem ellensége az ortodox vallásnak, sőt tiszteletben tartja azt, hiszen egyik jelentős szentjének kultuszát éppen a maga fővárosában szeretné meghonosítani (captaio benevolentiam), de mindkét célja különböző okokból kudarcot vallott.

Miklós és Jób esztergomi érsekek – az erélyhiánnyal sem törődve – határozottan szembezárták Béla király iltthoni törekvéseivel, a templomi prédikációikban megtagadták Rilai Szent Iván szent voltát, azt hirdették ugyanis, hogy az ortodox szentnek a nevét nem találják feljegyezve a római egyház szentjei között, ezért megtiltották magyarországi tisztelést. A több évig tartott a viszály a király és érsekei között, még végül is 1186 végén új fordulatot vett az egész ügy külpolitikai okok miatt.

A normann-bizánci háború időszakában (1185-ben) III. Béla okos diplomáciai lépéséért Bizánc oldalára állt, szövetséget kötött a basileusszal, s ennek folytán megkezdte leánya Izsk császár feleségét, Béla pedig a Belgrád és Szófia közötti területeket visszavonta Bizáncnak, és csapatait is visszavonta, hogy ezzel Bizáncot segítse a normannok balkáni expanzójával szemben.

III. Béla azonban nemcsak a normannokkal, hanem a basileus uralma ellen lézadó bolgárokkal szemben is Bizánc oldalára állott. A magyar király fégyveresen nem avatkozott be a háborús konfliktusba, de vita nélkül, hogy a bolgárok és bizánciak között vallási eszköttelkel is folyó eszmet-ideológiai küzdelemben Béla 1187-ben Bizánc segítségére sietett a következőképpen.

A vallásos érzelmi bolgár túnékek fanatizmusának, harci elszántságának és bátorságának erősítése érdekében a felkelés vezetői, Aszem és Petar 1185-1186 fordulóján fővárosukban, Trnovóban templomát emeltek és szenteltek fel az ortodox megjelölésért, Szent Demeter tiszteletére. Ezzel együtt nyíltan propagálták azt, hogy a jövőben a híres és népszerű bizánci harcosszent nem a görögök, hanem a bolgárok fogja segíteni és diadalra vezetni. Ennek ellensúlyozására, illetve Szófia és Nyugat-Bulgária lakosai megnyerése céljából 1186 őszén – Szófiában tartózkodva – II. Izsk azzal a kérésrel fordult apósához, III. Bélahoz, hogy juttassa vissza Szófiába Rilai Szent Iván, a bolgár remeteszent ereklyéit, amelyeket Béla 1183-ban hozott Magyarországra. A magyar király a kérésnek eleget tett, és 1186-1187 fordulóján elküldte az ereklyetartót Szófiába, ahol 1187 elején nagy ünneppel fogadták annak visszatelepítését. Az Aszenidák elleni tavaszi hadjárat előtt ily módon kívánta a görög basileus, mint a remeteszent tisztelője, a bolgár közvéleményt maga mellé állítani Nyugat-Bulgáriában. De a korábbi népszerűsége természetesen az Aszenidák, a bolgár vezetők előtt is jól ismert volt, s hogy a szent a továbbiakban az ő ügyüket szolgálja, rögtön Szófia elfoglalása után, 1195-ben az

ereklyéket átzállították az akkori bolgár fővárosba, Trnovába.

A Rilai remeteszent ereklyéinek többszöri „utaztatása” szemléletesen mutatja, hogy a szentekutasz politikai jellegű felhasználása nem magyar sajátosság volt, hanem a korabeli nemzetközi politika média-rendszerének eszköztárába tartozott. A Szent László-kultuszra kapcsolatosan még világosabban kiönnék a magyar király külpolitikai törekvései.

I. László király (1077-1095) szenté avatására 1192. június 27-én került sor III. Béla kezdeményezésére Róma egyetértésével Nagyváradon: Gergely pápai legátus jelenlétében. László szenté avatásának médiumszerepe az volt, hogy kifejeztesse juttassa III. Béla azon szándékát, miszerint ő maga is kész és hajlandó a magyar és az egyetemes kereszténység érdekében a keleti pogányok ellen harcolni, amiként azt szent elődje, I. László is tette. Valóban László király az országára törő pogány keleti népek (besenyők, úzok, kunok) ellen számos alkalommal fogott fegyvert, és mindig győzedelmes harcot vívott velük, s ezzel hathatósan megvédte a magyar és az európai kereszténységet a keleti nomádokkal szemben. III. Béla korában az európai keresztények számára a keleti pogányok elsősorban a Szeretföldet birtokukba vevő muzsling arabok és a Kis-Ázsiát elfoglaló mohamedán szeldzsük-törökök voltak, akik ellen a király idejében zajlott le (eredménytelenül) a harmadik kereszt hadjárat (1189-1191). A magyar király ugyanilyen keleti „szent háborúra” gondolt. Ez egyértelműen láderül abból is, hogy III. Béla volt a magyar királyok közül az első, aki külön, önálló (tehát magyar vezetésű) kereszt hadjárat tervét is megfogalmazza élete utolsó éveiben. Elmondható tehát, hogy László király kanonizációja a kereszt program jegyében történt.

A kereszt programnak azonban nemcsak egyházi-vallási üzenete volt. Fontos részek képezte annak a külpolitikai koncepciójának, amelyet a király élete utolsó fél évtizedében alakított ki. III. Béla nagyhatalmi törekvéseiről van szó, amelyek elsősorban a Balkán és a Bizánci Császárság irányában kívánt megvalósítani.

Kimutatható, hogy a magyar király – látván a Bizánc nagyfokú meggyengülését utolsó jegeket – a Balkánon maga kívánt a basileus helyére lépni, és azt akarta, hogy a balkáni térségben vezető hatalomként a Magyar Királyság váltsa fel a hanyatló Bizánci Császárságot. A korábban felsorolt médiumok közül e kérdésben a jelvények, ti. a hatalmi és felségjelvények játszanak meghatározó szerepet. Egyes feltételezések szerint

nagyhatalmi törekvéseinek szimbolikus kifejezésére III. Béla édkor illesztette össze a Magyar Szentkorona (Corona Sacra) két (görög, illetve latin) részét egységes, zárt koronává, amelyenl ebben az időben a bizánci császárok is rendelkeztek. Lehetőség, hogy így történt, a valóságban azonban a Szentkorona egyesítésének célja és időpontja még ma sem tekinthető tisztázottnak. Az egyesítés ugyanis korábbi és későbbi időkre is datálható. Az azonban teljesen bizonyos: nagyhatalmi koncepciójának, birodalmi elképzeléseinek egyértelmű jelképes kifejeződése volt, hogy az 1190-es években átvette és pénzén címerbe foglalta a basileus egyik felségjelvényét, a kettős keresztet. III. Béla, az egykori bizánci trónörökös jói tudta, hogy Bizáncban a kettős kereszt a császár hatalmi jelvényei közé tartozik. E bizánci hatalmi jelvény átvételével, majd királyi címerbe foglalásával a magyar uralkodó a külvilág előtt szimbolikus formában – a kettős kereszt címer mintegy médiumként használva fel – jelezte: egyrészt saját királyi méltóságát egyenrangúnak tekinti a basileus császári méltóságával, másrészt kész és hajlandó elvállalni a térségben a bizánci császár hatalmi pozícióit. Külpolitikai koncepcióján teljes mértékben támogatásra talált a király hódítóvágyó magyar urak körében. A világi és az egyházi főemberek minden bizonyán éppen amint fogadták el a görög kettőskereszt használatát a Rómához tartozó Magyarországon, mivel az nem ortodox vallási jelvénynek, hanem a balkáni hegemonizációs program szimbólumának tekintették. Ne feledjük el: a király ezen expanzív törekvéseinek gyakorlati megvalósítását szolgálták a Balkánon folytatott hódító háborúk is.

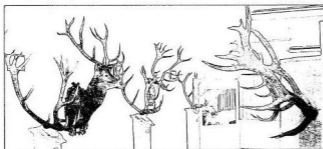
Összefoglaláséként elmondható: III. Béla a magyar középkor egyik legjelentősebb uralkodója volt, aki mind a belpolitikában, mind a külpolitikában ügyesen és kiváló diplomáciai érzékeléggel igyekezett felhasználni a korabeli médiumrendszer lehetőségeit. Belpolitikájában teljes sikert ért el, hiszen a Szent István-í példát nyomán erős országot, szilárd királyi hatalmat teremtett. Külpolitikájában is igen komoly eredményeket ért el, hiszen helyreállította az ország területi integritását, a nagyhatalmi koncepciót azonban már nem tudta megvalósítani. A Magyar Királyság így is a korabeli Közép-Európa legtekintélyesebb országa lett, és európai középhatalomként is számon kell tartani.

Makk Ferenc

(Elhangozt 2007. október 12-én a III. Béla Gimnázium jubileuma alkalmából rendezett tudományos konferencián.)

A pörböllyi kiállítás Sárköz néprajzát bemutató részlete

Gemenci trófeák

ban újította fel az erdei vasút pörböllyi fogadóállomását, és kiegészítő objektumok létesítésével létrehozta az Ökoturisztikai Központot. Az újonnan kialakított gemenci látogató központ 2007. május 1-től európai uniós színvonalon nyújt széleskörű szolgáltatásokat. Innen indul az ártéri rengetegbe a közkezdveit Gemenci Állami Erdői Vasút. A „Rezét” gőzbeszélő és a többi gépműszakiállományon kívül más látványt is találunk. A parkosított környezetben pl. büfé, ajándékbolt, múzeum, jól felszerelt konferenciaterem is helyet kapott. (Ide került idén tavasszal a Baja Ifjúsági Természetvédelmi Egyesület megrendezésében a „II. Magyar Fekete golya Konferencia”, illetve szeptemberben az „Élet a Duna árterén 2007” című tudományos konferencia is.)

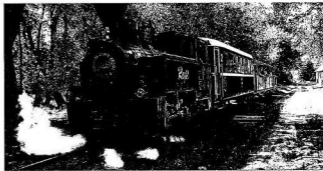
Az új fogadóépület szomszédságában álló épületben kapott helyet az erdészeti Múzeum. Betekintést enged a Sárköz néprajzába, bemutatja a gazdálkodás és az erdészet összefüggését tárgyi emlékei, valamint szelhet ad az ártér sokszínű élővilágából (gímszarvas, madarak, rosvok, kanyók, csigák stb.). A Múzeum állandó kiállításainak létrehozását többek között az Alsó-Duna-völgyi Kör-

nyezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, a Tűr István Múzeum, a Wosinszky Mór Múzeum, a Gemenc-Hal Kft. és több magánüzemély is támogatta. A bemutatóbély létrehozását segítették tárgyak, képek felajánlásával, illetve azóta is gazdagítják a kiállításokat. Az ökoturisztikai központban találjuk meg az idén ötven fenntartást ünneplő Gemenci Méhészet Gyűjteményt és Méz Múzeumot is.

A környező parkban játszótérrel és erdei iskolát is találunk. Az erdei iskola 40 fő részére „A” kategóriás ifjúsági szállással, jól felszerelt tanteremmel, illetve a tanterembe illeszthető modulokkal, valamint a környező parkban kézműves foglalkoztató házsal, fedett szabadtéri előadóval, kerti tóval várja a gyermekeket. Az óvodásoknak, iskolásoknak a közkezdveit foglalkozások természetismereti, néprajzi, vízvilági, kézműves és szabadon választott részekből állnak. Egy- és többnapos osztálykirándulások számára is biztosítottunk programokat. Az erdei iskola klimatizált étteremben 10-100 főnek, előzetes megrendelés alapján étkezési lehetőséget biztosítunk. Szállást az erdei iskolában vagy faházakban tudunk nyújtani.

Idén, Pörböllyről indulnak márminden (téli és), menetrend szerint a Gemenci Erdői Vasút járata. A közkezdveit kisvasút pályája 30 km hosszan kanyargó holtágak, tanösvények, túraútvonalak, megfigyelőtoronyok, esőerdős- és pihenőhelyek, erdei játszótérek között. Az ártéri erdőben menetrendi és különvonalal is utazhatunk. A fogadóépületből induló új ösvényen néhány perces sétával elérhető az arborétum, de a tavasszal létesített nagyterületi vadmegfigyelő helyet is innen lehet megközelíteni. A szelíd, fiatal állatok sok kiránduló kedvencei. A turisták a malomtelelő, a nyéki-holt-dunai és búrnyóki tanösvényeket, a megfigyelőtoronyokat, a Gemenc-Dunapart és a Lassi menti erdei játszótéreket vagy a Lassi Halásznai Múzeumot is felkereshetik az erdei vasúttal.

Ha sétahajós kirándulást akarunk a Gemenci erdőben tenni a Dunán és a mellékágakban, azt is az ökoturisztikai központban kell megrendelni. Erdői vasutas-sétahajós programot is kínálunk, de kerékpározásra, kerékpárbeszélő, lovasfogozásra, gyalogtúrára vagy túrvezetésre-csoportoktatóra is van mód Pörböllyön.

A Rezét gőzmozdony vontatta szerelvény indulásra kész

Kovács Éva korábbi (1985–2000 közötti) bajai kiállításainak színlépe a Labor Galéria volt a mostanában megszűnt környezetvédelmi mérőközpontban. (A képen balról jobbra: Kőhegyi Mihály, Schmidt Antal és Kovács Éva)

sokáig visszajártam, mert erősen kötődtem szülőfalumhoz. A *Jegyzőpár* című kompozícióm ötlete is itt fogalmazódott meg bennem, amikor végigvontam a falu főutcáján egy esküvői menet. A völgyében – napbarmított parasztlégyén – láthatóan kölcsön öltöny volt bokáig érő nadrággal. De a piros gerbera ott virított a gomblyukában! A menyasszony ruháját is háznai varratták, mégis gyönyörű volt minden, meg kellett formálnom őket agyagból.

A kerámia képek, fali képek élményalapját viszont egy párizsi utazás jelentette. Amikor fiam lediplomázott, ez volt a jutalma, és neki köszönhetően, hogy eljuttattam az ottani műszaki múzeumba, ahol többek között szenzációs mobilok voltak

láthatók. A rétegesen egymásra rakott házak, hegyek a mozgó figurák mögött térhatású képpé álltak össze. Az 1990-es évek óta több témát (fák, virágok, madonnák, virosképek, ablakok...) is kipróbáltam ezzel a módszerrel. A legújabbakat, a lakóházakat madarakkal és fészkekkel éppen a mostani bajai kiállításához készítettem.

Kedvenc alakjaim – mert a lírát őrizik racionális világunkban – a búsképd lovag, Don Quijote és hűséges társa, Sancho Panza. Őket azonban nagyon ritkán mintázom meg, pedig kellene minél több belőlk a valóságban is!

Arra a kérdésre, hogy vajon művészi vénája honnan eredeztethető, így válaszolt Kovács Éva:

„A művészi véna – saját életemből tudom – a képesség és lehetőség találkozása. Ha nem találkozik a kettő, akkor nem lesz az egészből semmi. Nálam gyurnázással kezdődött minden. Ez volt a gyerekfoglalkozás a konyhában, ahol anyám főzött. Az újságpapírt húsdarálóval összedaráljuk, csirizzel (liszt meg víz) összegyúrjuk, és abból formáztunk mindenfélel.

Egyébként nem én vagyok az egyetlen művész a családfirkon. Az anyai oldalági rokonok között két zeneszerző is számon tart a családi krónika: Serly Lajost és Serly Tibort a XIX., illetve XX. századból. Utóbbi Kodály tanítványa és Bartók Béla barátja. Ő volt az, aki Bartók legutolsó művét, a III. zongoraversenyt a mester halála után befejezte. Három unokám van, de egyelőre nem úgy látom, hogy valamelyikük is a művészi pályát választaná...”

Kovács Éva éppen három évtizede jegyezte el magát a figurális kerámiával. Munkát szemlélve egy romantikus lelkületű, ám a realitás látásán két lábbal álló művész arcúlatra rajzolódik ki előttünk, aki ugyanúgy építkezik falusi gyermekkorra mesevilágból, irodalmi alapanyagból, mint jelenének hétköznapi, cseppet sem álomszerű dolgaiból.

Egyik méltatója úgy fogalmazott, hogy Kovács Éva virágait hervadhatatlanná égette a teremtő tűz. Ez a megfogalmazás szerintem szimbolikusan kiterjeszthető egész életművére, amelyben örökkévaló az öröm, a játék, de a bánat is.

Schmidt Antal

(Kovács Éva kiállítása november 15-ig tekinthető meg munkanapokon a vonatkerítő iskolában.)

I. Országos Víz és Élet Tematikus Képzőművészeti Biennálé Baja, 2007

Néhány évvel ezelőtt az ÖKO Baja városstratégia-program készítésekor több javaslat fogalmazódott meg. Ezek közül az egyik a város táji-tervezési környezetéből, történelmi, kulturális, művészeti múltjából is táplálkozó „Víz és Élet” Tematikus Országos Képzőművészeti Biennálé megszervezése, útra indítása. Maga a gondolat már szillettéskor is bátor volt, hiszen az eddigi magyar gyakorlat szerint a képzőművészeti biennálék többségét nagyvárosokban, megyeszékhelyeken rendezik (Eger, Salgótarján, Miskolc, Újpest, Szeged, Pécs, Győr, Szombathely). A város akkori

polgármestere ezt a meglehetősen merész, szervezeti és anyagi háttér nélküli új kezdeményezést támogatólag, bátorítólag az Eötvös József Főiskola rektorának figyelmébe ajánlotta, aki azt érdeklődéssel fogadta. Közben az ötlet tovább gazdagodott, csiszolódott. A biennálé remélt sikere – ismétlődése – később lehetővé tenné a természet mellett eddig is fokozottan elkötelezett képzőművészek rendszeres találkozásait, konstruktív eszmecserejét, majd a Kárpát-medencében élő magyar képzőművészek szorosabb kapcsolódását is. Ez a tartalmában egyetemes, terjedelmében

(műfaji, technika, anyag) szinte partatlan rendezvény új dimenzióival, sajátos eszközeivel (kötévenkénti ismétlődés, országos vonzás) – ha csak egy szelvénykével is – hozzájárulhat a város arculatának megújításához, a helyi forduláshoz, a tapasztalásból való kilépéshez, a sérelmek, a megérződtatások némi korrekcióhoz, a természetszerzetet erősítéséhez, az idegenforgalom fejlesztéséhez, Baja egykori kulturális rangjának visszaszerzéséhez.

Ismert, hogy Baja és nagy térsége természetföldrajzi viszonyait, történelmét, életét a medrét, folyási sebességét, szélességét,

vízszintjét állandóan változtató Duna határozta meg emberi letelepedésre, megélhetésre alkalmas feltételekkel. A több országot összekötő, élethető-romboló, se nem enyém, se nem tőd nagy folyó hosszának csaknem felénél elhelyezkedő városunk egykor a gazdag Észak-Bácska központja volt: étkezőhely, nagy hajóforgalom, téli kikötő, vonasközpont, közvetítő kereskedelem, vásárok, vízimalmok, jelentős kézműipar, pénzügyintézetek, rangos oktatási intézmények, kultúra, művészet, korai polgárosodás. (Tudott, hogy Észak-Bácska meggazdagodását mindenekelőtt a Kiss József és Gábor tervezte és építette, a Dunát a Tiszával összekötő, majd a Túr által teljesen feljuttított és bővített Ferenc-osztorának köszönhető.) Fejlődése az 1800-as évek utolsó harmadában megtorpant, amit súlyosítottak az első világháború következményei.

A város vonzerejét növeli a mellette elterülő Gemenc a holtáival, gazdag növény- és állatvilágával (több mint 250 mada-fajával), a dunai táj egyedi, az eredeti állapotot még némileg őrző, Európa talán legjelentősebb ártéri erdejével, vizés élőhelyeivel, réteias állományával, fekete golyáival. Baja valójában a vizek város. Fejlődése többézer megtorpant, stánuis is változott, élethez beszűkült. Ilyen környezeti és belső feltételek – művészeti múlt: Nagy István, Rudnay Gyula, Tornyai János, Moholy Nagy László, a Túr István Múzeum Nagy István Képtár, az Eötvös József Főiskolán folyó művészeti-kulturális nevelés és vizuális szakmémők képzés – adják a képzőművészeti biennálé helyszínének alapját, hátterét. Néhányan úgy vélték, hogy Baja alkalmas és képes egy országos biennálé megszervezésére, és ez az esemény a város hosszabb távú, tényleges érdekeit is szolgálja.

A szervezők 2007. március elején országos pályázati felhívást tettek közzé az Eötvös József Főiskola rektorának, Baja város polgármesterének és a Túr István Múzeum igazgatójának aláírásával. Kérték a képzőművészeti szövetségek közreműködését is. A pályázatra 2007. június végéig 45 szerző 82 – különböző műfajú, technikájú – munkája érkezett. A művek válogatása 2007. július 16-án történt. A zsűri elnöke Buták András Munkácsy-díjas festő- és grafikusművész (Budapest); tagjai: Fejér László, a KVVV Vizuális Közgyűjtőműhely igazgatója (Budapest), Lóska Lajos művészettörténész (Budapest), Stefanovics Péter Munkácsy-díjas grafikusművész (Budapest), Klossy Irén grafikusművész (Baja), Kovács Zita művészettör-

Kóthay László vizuális szakállamtitkár megnyitja a kiállítást

ténés (Baja). A bizottság véleményének megfelelően 37 alkotó 56 munkáját állították ki. A Biennálé első kiállításának és szervezésének feltételeit az alapkonceptióval azonosuló, megértő, segítő díjalapítók, támogatók biztosították, akiket köszönet és tisztelet illet, kérik természetesen nem lezárt. Díjalapítók: Alsó-Duna-völgyi Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, Eötvös József Főiskola, Magyar Víz- és Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, Magyar Hidrológiai Társaság, Eötvös József Főiskola, Víz az Élet Alapítvány, Alsó-Duna-völgyi Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, Bácskatej Bt., Bajavíz Kft., Bácskai és Dunasánci Mezőgazdasági Szövetség.

A kiállítás anyagát tartalmazó színes, igényes katalógust Klossy Irén tervezte és szerkesztette, a kiadvány fotóit és az önállóan megjelent CD-t Ligeti László készítette. A katalógus jó minőségű kivitelezése az Arculat Nyomda Kft. Baja érdeme. Kiadta az Eötvös József Főiskola. A kiállítást Kovács Zita rendezte. A kezdeményező, a szervezők tágabb kitekintéssel, optimista jövőlátással, pontos helyismerettel, cselekvő lokálpatriotizmussal az Eötvös József Főiskola, a Túr István Múzeum, az ADUKOVIZIG szakemberei voltak, és hosszú időben dolgoztak. A Biennálé első kiállításának meghívóját – zömmel tájékoztató, figyelmenfelkeltő és partnerkereső szándékkal – országosan, széles körben, postai és elektronikus úton terítették. A jelen eseményre, a Biennálé megnyitójára a kiállító művészek többségének jelenlétében, nagyszámú érdeklődő előtt 2007. szeptember 21-én került sor a Nagy István Képtárban. Ezen az ünnepi alkalmon Merk

Zsuzsa múzeumigazgató köszöntőjét és Prof. Dr. Majdán János rektor bevezetőjét követően Kóthay László, a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium vizuális szakállamtitkára mondott megnyitóbeszédet. Zongorán közreműködött Pető Áttila. A zsűri javaslatára díjat kapott Lakatos Ervin, Vidovics Iván, Damó István, Békli Zsuzsanna, Farkas Zsuzsa.

A kiállítás sajátossága a tematikus alkotói eredmények bemutatása és az értékközvetítés. Erőteljesen és tisztán szólnak meg az alkotók munkái, amelyek egyszerűen és fontos kezdeményezés alapjaként is szemléltetik. Ez a kiállítás az értékközvetítés tisztelete egy olyan korban, amikor esetenként az értékek szabadon felszerelhetők az értéktelenségükkel, vagy magával a semmivel. Megbolydult, zaklatott világban élünk, ahol és amikor alig van biztonságos pont, kevés a derű, erőfeszítés az optimizmus, az anyagok fűtése és a növekvő szükségesség, bizonytalanság egyaránt árnyékolják hagyományos emberi értékeinket is. A becsület, a tisztesség, a lelkiismeret, a felelősség fogalma és gyakorlata elgyengült. Közben szegényedik növény- és állatvilágunk, rohamos sebességgel alakulnak át tájaink. Sokat, túl sokat vettünk el a természettől. Kopott, kopik a természet egysége, ember és természet kölcsönössége. A kelletlen át nem gondolt, túlzó emberi beavatkozás visszaut.

A kiállítás közvetlen és közvetett eszközeivel jelez, érdeklődést kelt, figyelmet az élet, az élet, az élet és a víz alapvető összefüggéseire és arra is, hogy a víz – amely semmi mással nem pótolható, nem helyettesíthető – a 21. században az emberiség fő stratégiai kérdésévé vált.

Amint az a kiállításban is látható, a képzőművészet érzékeli és a maga módján jelzi, dokumentálja mindezt. Az átlagnál ér-

zékenyebb művész reagál a megbolygult világ és a környezet változásaira. Türgyiasult munkája a műalkotás, a megjelenítés anyag, eszköz, technika, izlés, élmény figyelmére – de döntően a művész szemléletiségé. Ettől olyan izgalmas ez a kiállítás, s ettől kezdve válik érdekessé a szakemberek és érdeklődők számára is. Bírmenyire is különböznek egymástól a művek, egy dolog mégis közös bennük: saját ábrázolási hagyományukat tisztázzák meg a tematikus kiállítás kedvéért. Ez a tér egyenes keretbe foglalja az itt kiállított törekvéseit. A bemutatott munkák, ha jelzésszerűen is, érzékeltetik, hogy amilyen békésen megférnek egymás mellett a különböző technikák, úgy az eltérő nézőpontok is inkább feltételezik, mintsem kizárják egymást. Érdekes, előremutató együttgondolkodás. A gondolat kivételzett és egyedi módszereket alkalmazó lapok és térbeli munkák változatosságát élteti az alkotók eltérő szemlélete, művészi attitűdje, amely e térben mégis összekapcsolódik, párbeszédet kezdve egymással. Sokféle egyéni megoldás, hangvétel jellemzi az itt kiállítottakat, a tárgyilagos és érzelmenteli fogalmazásból, a mesterségszerű tudás vagy éppen a letisztult struktúrákban való gondolkodás fontosságát, amelyek nélkül nem létezhet a művészet, s amelyek nélkül nem csodálhatók a munkáikat sem.

Az itt bemutatkozó alkotók gondolkodásmodjuka, munkamódszerükbe is bepillantást engednek. Változatos technikák adják a mostani alkotások együttesét. Ma már egyre kevesebb jelentősége van annak, hogy az alkotás milyen technikaival készül. Sokkal fontosabb az alkotó gondolat és az, hogy mit tud kifejezni mindaból, ami foglalkoztatja. A technika másodlagos helyre szorult, s csupán abból a szempontból számottevő, mennyire birtokolja azt a művész.

A kiállítás látogatója felfedezheti a sajátos karaktereket, s egyúttal képet kap fő alkotói képességeiről és törekvéseiről is. A Biennálé a szokványostól eltérő, témaorientációjában egyetemes (Víz és Élet), tág horizontú, színes, érdekes, változatos, vegyes. Találkozunk itt térben gondolkodó, nonfiguratív, a valóságot áttört megjelentető alkotásokkal, de impresszionista tájképekkel, a valóságot, a víz motívumát megjelenítőképekkel, újrealistákkal, különleges falképpárral, a vízzel, mint jelképi jelleggel, térben fogalmazó munkáival is. Az ózshatás vonzó és elgondolkodtató.

A képi megvalósítás tisztaságával és a grafika legegyszerűbb eszközeivel, a fekete-fehér kontrasztjának dinamikus együtt-

Ketten a kiállító művészek közül

hatással dolgozik Parkas Zsuzsa. Témája a levegő és a mozgás, valamint a hozzá kapcsolódó, állandóan változó tér. Gerle Margit inszulációja valós, természeti környezetből kiemelt részletek, mint önálló életet élő, természeti tulajdonságokkal felruházott lény meditatív mélysége jut kifejezésre. Raffai Réka a láthatón túl különleges világot fedez fel, illetve alkot – gazdag, rejtelmes asszociációs lehetőségekkel. Bónásági Tibor Vince, Akiram (Schwarz Mária), Nemes István autonóm tartományt kereső és kijelölő alkotók. Talán legjellemzőbb vonásuk a valószerű és valóságon túli lírai világ, a megjelenítés laza könnyedsége, és az erőteljes atmoszférius sugárzás. Vidovits Iván képeit sajátos szemlélettel építi. Szimbolikus erővel telítődnek a különöségeikbe burkolódzó motívumok, valós témák formálódnak gondolatával. Bílki Zsuzsanna a képek számtalan tömésével és árnyalatával jeleníti meg printjein az áradatot és a párt. Gábor József, Sejben Lajos, Czendes Csaba alkotásain a forma és szánerduáció olyan szintű, hogy egyszerre tudjuk rekonstruálni az eredeti témát, teret, jelenséget, és képzeletünkkel kioltani minden hasonlatot, tovább redukálva a formát és a színt. Kupeczki Ágnes műve mozgalmas, lendületes kompozíció, ezek a tudat mélyén felbört látnások. A kiállítás szolamis meghatározó és kifejező veres-latos kék szín Benes József nagy formátumú inktjet printjén jelenik meg. Klossy Irén grafikai lapjain lassan kezd megszűnni a külvilág. Magával magad ez a sajátos hullámzás, szokatlan vibrálás, a formák lírián lágú, játékos, ugyanakkor szigorúan racionális örvénylése. Lakatos Ervin munkái frisssek, lendületesek és élők. Intuitív mó-

don népesíti be figuráival a képzémet, színei önálló, ritmikus harmóniává olvadnak össze. Szuresik János tájképei, közvetlen alkotói közegét megragadó munkái különös színteliségre olvasztják a valószerűségét és a szubjektív színek birodalmát. B. Mikló Ferenc alkotásainak szereplői többnyire emberi figurák. Bizonyos részek pontosan körvonalszerűek, mások elvesznek a színekben, föltengve. A vonalak olykor ködszerű füstöt ritkulnak, s a néző organikus formákat vél felismerni bennük. Bálint Attila romantikus hangvételű, sejtelmes atmoszférius pasztelljein a hagyományos technikai eszközhasználatot megújító, érzékeny tájképeket látunk. Alkotómódszerét, szemléletét hagyománytisztelet vezérel. Kádár Katalin az ábrázolás konvencionális mozzanatainak megdézserése turekszik, lírai közlésményé formálja kompozíciójában a fény-árnyék hatások, technikaiában pedig felszabadult. Kántor József elektrografikáján a foltok egyfélé ritmusú játéka variánsos hangulati tájképeké válnak át. Sipos Lóránd a szokatlantul megválasztott nézőponttal, a fény-árnyék egymásra hatásából és végletes kontrasztjából kibontott formával, az elidegenítendő tárgy megválasztásával létünk bizonytalanságát érzékelteti, és azt, hogy mindez hatalmas és féltelmes lehetőségeket rejt magában. Ferenczi Zsuzsa Mikrokozmosz gobelinje, Wrobel Péter Tülső part I. II. III. elektrografikai sorozata magukkal ragadó kompozíciók, amelyek a lélek és a tudat mélyrétegeiben felbört látnások. Damó István idegleté-technikával készült művészkönyve korunkat rögzíti játékos, tiszta, következetes formarendszerbe, tág teret engedve a képzelenek. Hüber Edit hagyomá-

nyos akárcsak technikai eszközhasználatot megújító Tengeri látkepe romantikus hangvétellé, sejtelmés atmoszférájú tájkép, amelyeken a részletek hol eltűnnek, hol érdekes hangsúlyt kapnak. Mészáros Gábor plasztikai nyelve sajátosan monumentális. Időtlenség és finom festőiség jellemző az itt kiállított munkáit. Fodor Lida alkotásain a természetből kiinduló plasztikai és szín-

beli formák, a víz szimbolikus, elvont értelmezése látható.

Mindenekelőtt természetesen a művek miatt érdemel figyelmet a Biennálé első rendezvénye, és azért is, mert az eddig létrejött értékek a folytatás, a további gazdagodás lehetőségét ígéri. A kiállítás egy nagy vállalkozás első reményteljes lépése, egy ígéretes folyamat kezdete.

A Biennálé következő kiállítására 2009-ben a Víz Világnapja tájkéán (tavasszal) kerül sor.

Az I. Országos Víz és Élet Tematikus Képzőművészeti Biennálé a Nagy István Képtárban (Baja, Arany János utca 1.) tekinthető meg 2007. december 31-ig, szerdától-szombatig 10 és 16 óra között.

Dr. Faludi Gábor

Móricz Zsigmond ismeretlen múltja

Móricz Zsigmond és Litkei Erzsébet (Csibe) kapcsolatáról az irodalomtörténettel behatóbban nem foglalkozó olvasó általában annyit tud, hogy az író 1936-ban ismerkedett meg a hányatosított sorsú fiatal lánnyal, aki utóbb több írásnak – a Csibe-novelláknak, valamint az *Árvácska* című kisregényének – a modellje lett. Csibét később Móricz írtkésbe fogadta, s az ő árvaházában, illetve faház, nevelőszülőjében eltöltött éveit jelentették az író több művének alapanyagát.

Hogy az öregező Móricz és a gyermekkorából éppen csak kinőtt lány között több is volt, mint író-modell, illetve apa-lesany kapcsolat, azt eddig is sejtetni lehetett, ám a közismert dokumentumok alapján bizonyítani senki sem tudta. Rádásdai Csibe képet az irodalomtörténet nagyrészt Móricz művei, valamint az író lánya, Móricz Virág visszaemlékezései (*Apám regénye*) révén alakította ki. Csakhogy úgy tűnik, egyik sem felel meg a valóságnak: az író a Csibe révén megismert (többnyire valós) élményanyagot anélkül fiktionalizálta, hogy az író a Csibe mellett megismerhesse ellenszerves képet igényezők festői a „családjában fűnikodott”, vele nagyjából hasonló korú Erzsébetről.

A fősleg filmesztétaként ismert Hamar Péter könyve Csibe életétörténetét kíséri végig, de főképp arra az időszakra koncentrált, amikor a lány Móricz életében meghatározó szerepet játszott. A bejai származású (1961-ben érrettségizett a III. Béla Gimnáziumban), jelenleg Fehérgyarmaton élő szerző új könyvében nagyrészt még kiadatlan naplórészletek, levelezések, interjúk, új olvasásban megvilágított Móricz-művek, még élő kortársak szóbeli közlései alapján keresi a különös kapcsolat máig nyitott kérdéseire. Az elemzések véleményeként olykor kíméletlen logikával ütökdött, saját álláspontját követkevsen igazolási igyekvő Hamar Péter végül számos olyan felismeréshez jut el, amelyek az eddig ismert Móricz-és Csibe-képet némileg átforgalmazzák. Hamar ugyanis nemcsak azt állítja, hogy Litkei Erzsébet

(akinek a nevét is olykor másként írták) az író utolsó szerelme volt, hanem azt is, hogy Csibe 1934-ben, házasságban kívül született gyermekének, az író által később erősebb fogadott leányának valójában Móricz Zsigmond az édesapja.

A szerző Csibe múltjának kutatása során további fehér foltokra is bukkan. Többször is kiderül például, hogy a lány szóbeli közlései, Móricz kérsére írt visszaemlékezései saját gyermekkori élményeire olykor nem felelnek meg a valóságnak, és nyilvánvaló ellentmondásokat tartalmaznak. A szerző azt is bizonyítja látja, hogy Móricz és Csibe első találkozására nem 1936-ban a Ferenc József hídon, hanem már két évvel korábban került sor, amikor a Simonyi Máriával kötött házasságának megromlása miatt zaklatott lelkű írő egy „utcai lány” karjai között kerestet vizsgáztatást. Hamar szerint Litkei (később Móricz) Imre e találkozás gyűlöltöse, bár erőlteti magá az író csak évekkel később szereshetett tudomást. Az újonnan feltárt életrajzi adatok segítségével Móricz némely művét is más megvilágításban olvashatjuk, rádásdai fikció és valóság összevetése révén az író alkotói módszereibe is betekinthetünk. Az olykor meglehetősen szókimondó naplórészletek és eddig nem ismert események azonban nem formálják újja a Móricz írói életművéről alkotott képet, legfeljebb az író emberi vonásait árnyalják egy kissé, és az idealizált szolgálat szándékos torzításoktól is megszabadítják.

Csibe életétörténetében számos olyan részlet is napvilágra kerül (az időnként Móricznak is felhívni, már-már beteges hazudozás, fiatalkori okirat-hamisítás, testének áruba bocsátása, gyermekének elitkolása), amelyek alapján akár jogosnak is gondolhatnánk Móricz Virág elsőléle vélelményét. Hamar Péter azonban neki is igazságot szolgáltat: nem fogadja el azt az egyes kortársak által is hangoztatott vélelmény, hogy pusztán anyagi származásból

szegődött volna az idősező Móricz társul, hiszen „az apuka” emlékéhez annak halála után is hílt maradt, és a még kiadatlan művek megjelenítéséről is gondoskodott. Az általa vezetett Móricz Zsigmond Környvidadó és a tulajdonában lévő antikvárium is komoly forgalmat bonyolított le. Az pedig ugyancsak kevésbé ismert tény, hogy a második világháború idején a Baross utcai könyvesbolt menedéket nyújtott katonaszökevényeknek, bujkáló zsidóknak és ellenállókknak is. Sőt, Csibe és férje, Dr. Keresztes Károly 1944-ben hamis papírokkal több embert is kimenekített a budapesti gettóból. Az állandó stresszhelyzetben élő fiatalasszony elvesztette magzatát, és később már nem született gyermeke. Ami ezután történt, az már nem tartozik az irodalomtörténet lapjaira, és a könyv is csak röviden beszél el Litkei Móricz Erzsébet utolsó évtizedeit, aki végül 1971-ben halt meg. Embermentő tevékenységének utólagos elismeréséül 1997-ben férjével együtt posztumusz a Világ Igaza kitüntetést kapott a Jad Vasem Intézetől.

Hamar Péter könyve ugyan nem rendkívüli szenzáció, de feltétlenül tanulságos olvasmány, hiszen úgy hoz nyilvánosságra eddig ismeretlen adatokat, hogy semmiképp nem érheti a bálványöntögetés árándékának vádja. Az sem kétséges, hogy évekig tartó, szívszós kutatásának eredménye az egyébként olvasmányos stílusban megírt kötet. Mind az íróról, mind modelljéről és szerelméről mindvégig a nagyokat megillető tisztelettel és nagy empátiával í, és ezzel az olvasás is könnyebben szemet huny természetesen emberi gyarlóságai fölött is. Meglehet, nem minden irodalomtörténész fogadja majd egyetértéssel a könyv olykor sarkos állításait, és a bizonyítékokat is kevesli majd, de ettől még a Móricz-életmű iránt érdeklődőknek melegen ajánlott olvasmány.

(Hamar Péter: *Móricz Zsigmond utolsó szerelme. Kairox Kiadó, Bp., 2007.*)

Dr. Mayer János

Réges-régi furcaságok

Avagy változnak az idők (és velük együtt változnak mi is).

Bács vármegye 1761. augusztus 8-án Baján tartott gyűlésén ismertették Mária Terézia királynő dekrétumát, mely büntetést szabott ki a káromkodókra. A rendelkezés egyoldalúan büntette a vétkezőket, amennyiben egy nemes ember vagy gazdagabb követte el, pénzbürtóval büntették, ha egyszerűbb, a verést alkalmazták, botbüntetésre ítélték. A káromkodók ellen az egyházi testületek is felléptek. Hihetetlennek hangzik, de azt olvastam, hogy a karagyi evangélikus egyház anyakönyvében van egy könyörtelen megtört bejegyzés, mely tudtal adta az alábbiakat: „F. Péter nyelvét kivonatolva elneccetett, azután akasztófa szegesztetett, végre feje vétetett az Isten Ő Felsége ellen rendkívül való sokszori káromkodásért.” Egy száz évvel ezelőtti újságcikkekben azt olvastam, hogy a hatóság már jóval engedelmesebben ítélt meg ilyen ügyekben. Történt, hogy valaki a saját udvarában – tanik előtt – kiromolva megmondta szomszédjának semit alart, s azt nem találták büntethetőnek, mivel saját térségéről ömlött szájából a káromkodás. Úgyhogy bakot lőtt az igazságszolgáltatás.

Mit lehet tenni a káromkodás ellen, amikor sűrű egymásutánban hallhatjuk fiatalok

és öregek szájából a nyelvulakító funtázis pillanatnyi improvizáció szerinti káromkodásokat, melyekkel lábaiknál fogva húzzák le a szenteket az égből, szentségeknek stb., a szólas szorint megerezzük a használatukat? Megfizethetetlenek ezek a szilaj ösztönök? Hogyan lehetne korábban tartani a mai időkben a káromkodások mellett a trágár beszédet?

1762. február 8-án az ugyancsak városunkban tartott megyei gyűlésen – megelőzve a mai időköt – könyvtilvántották, hogy a cigányokot ezentül nem szabad cigányoknak nevezni. Ez a deklaráció ugyan nem rendezte a cigányügyet, de szűkességére felhívta a figyelmet. Olvastam, hogy 1907-ben milyen törekvések voltak a cigánykérdés rendezésére, mennyire átérezte ennek fontosságát gróf Andrásy Gyula belügyminiszter is, melynek szaktanácsmányokat tartottak a megoldásra váró feladatokról.

Ma is vannak elgondolások, de a megvalósítások jó része mostanában még várat magára. Van még tennivaló, pedig az idő eljárt, senkire sem vár. Mindenesre a hajdani bajai megyei közgyűlés deklarációja igazán megelégedte a mai álláspontot, hogy a cigányokat ne nevezzük cigányoknak.

Baján 1840-től 1852-ig a hatóság úszszefiratta és nyilvántartotta a városunkban

lakó és az itt házasságot kötött izraelita vallású lakosokat. Az 1847/1848. évi úszszefirattal 136. sorszám alatt Fialla Jakab seb orvos úr és családjának neve szerepelt. Ez a tekintélyes és megbecsült orvos – a bajaink előlített-mentes toleranciajára révén – már 1842-ben a Bajai Célűvő társaság tagja lehetett, holott Magyarországon csak 1848-ban kezdődött el a zsidók egyenjogúsítása, és teljesen csak 1895-ben fejeződött be. Nos, Fialla Jakab halála után a család egy része a fővárosban, a másik része Bukarestben telepedett le. Kiderítettem, hogy a néhai bajai orvos egyik dédunokája, Fialla Ferenc – építész mérnök és hírlapíró – többek között a Szálasi-féle Összetartás című nyilas irányzati lapnak szerkesztője, a Szálasi-kormány sajtófőnöke volt. Háborús bűnökért 1946-ban letartóztatták, halála, majd életfogytiglani kényszermunkára ítélték. 1956-ban az NSZK-ban telepedett le, ott hunyt el 1988-ban.

Úgy látszik, a fájvédő szerkesztő úr nem érdeklődött bajai óbdajja anyakönyvi bejegyzései iránt, pedig megtudhatta volna, hogy nem tiszta árja származású. Azt mondja a magyar közmondás, hogy az alma nem esik messze a fájától. Ámde a jó fának is van rossz gyümölcse.

Bánáti Tibor

Ártér: nyolc évfolyam

Éppen tíz évvel ezelőt jelent meg az *Ártér* című bajai kulturális szemle utolsó, 1997/1-es kötete.

A városi kulturális folyóirat ötlete Katanich Ferencnél származott. Ő toborozta össze a szerkesztőbizottságot is, amelynek tagjai Bálint Attila, Bördög Endre, Gyulavári József, Merk Zsuzsa és Schmidt Antal voltak. Később Kőbhegyi Mihály is állandó résztvevője volt a szellemi alkotóműhelynek. Az eredeti elképzelés szerint évente négy szer jelent volna meg, de ezt egyszer sem sikerült megvalósítani. A nyolc évfolyamnyi *Ártér* – összesen 12 szám – évenkénti megoszlása a következőképpen alakult: 1990-ben 1, 1991-ben 3, 1992-ben 2, 1993-ban 2, 1994-ben 1, 1995-ben 1-2, dupla szám, 1996-ban 1, 1997-ben 1 szám jelent meg. A nyolc évfolyamban megjelent cikkek, tanulmányok repertóriuma az utolsó számban található. Az *Ártér* teljes sorozata az Ady Endre Vá-

rosi Könyvtárban és a Türr István Múzeumban olvasható.

A folyóirat szándékát és céljait az első szám szerkesztőségi cikke így fogalmazta meg:

„Kedves Olvasó!

Köszönjük, és pártfogó támogatását kérjük *Ártér* című folyóiratunk, bajai kulturális szemlének járatal újához. Úgy illeik, hogy programot adjunk, de ehelyett csak szándékot közvetítünk. Célunk, hogy az egyetemes és a helyi kultúra jelen legyen a város szellemi életében, folyóiratunk bátorisan, gazdagítson és közös cselekvésre ösztönözzön.

Nem kívánunk kikapcsolódó szórakozást. Az egyívű tartozást valljuk a különbözőségek gazdagító felmutatásával. Értéket keresünk és az értéket közvetítjük, természetesen tudjuk azt is, hogy tévedhetünk. Közlünk mindent, ami megismerhető értéke környezetünknek: irodalmat, memoárt, esszét, kritikát, dokumentumot,

vallomást, nemzetiségtől és nemzettől függetlenül. Szándékunk az, hogy előlítottéltől és elforgultságtól mentesen közvetítsünk. Bizunk a pártfogó bajai olvasóban, hogy szándékainkat támogatja, értékei, bírálja és természetesen segít a közhasznú eredmény érdekében.”

Az *Ártér* teljesítette küldetését. Változtos témakörökben (természettudomány, néprajz, művészettörténet, helytörténet, szépirodalom, forrásmunkák) tudott újat nyújtani az igényes olvasóknak. Az *Ártér* Alapítvány nemcsak a folyóiratot gondozta, megjelentetett hat könyvet is: öt verskötetet bajai költőktől és egyet a bajai csillagvizsgáló történetéről (*Ártér Könyvek*).

Ez évек múltával egyre több értékes kiadvány jelent meg városunkban, a *Bajai Honpolgár* is kézbe vehető minden hónap első napján. Az *Ártér* mégis más volt, mint az említett kiadványok. Nagyon hiányzik...

Schmidt Antal

Védendő védtelenek: a sárga gévagomba

A likacsosgomba-félék (Polyporaceae) családjának a Baja környéki ártéri erdőkben taplószerűen megjelenő, talán legismertebb képviselője, a sárga gévagomba (*Laetiporus sulphureus*), amely feltűnő, sárga színéről már messziről felismerhető (legismertebb népi nevei: sárgagéva, givagomba és gejavagomba).

A termőtest a fejlődés kezdetén gömbölyded, később félgömb vagy vasa alakú lesz: több termőtest egymással szabálytalanul összenövő, legyezőszerűen vagy egymás felett tetőcserepeszerűen helyezkedik el egy-egy fa törzsén (néha kőreggészterűl). A felül narancssárga, esetleg téglavörös, míg alul kénvagy citromsárga színű termőtest változatos alakú és kidudorodásokkal tarkított. Nagyméretű, kifejlődve elérheti a 40-50 centimétert és a több kilogrammos tömeget is. A csöves, likacsos felépítésű termőréteg likacsai tűszúrászerűek és csak előregedve lesznek tágabbak. A fiatalon lédús gomba húsa sárgásfehéres színű, sajtkeménységű és rostos szerkezetű, előregedve megkeményedik és bőrszíjszerűen szívós, de szétmorzsolható. Szaga savanykás, íze jellegzetesen fűszeres, kesernyés.

A sárga gévagomba termőhelyei különféle élő vagy állalt lombos fák (leggyakrabban a fűzlek) törzsé, tövé és tuskója, de előfordul üregesítőben és odvaikban is. Ritkán megfigyelhető gyümölcsfákon, elsősorban alma- és körtéfán. Az ártéri erdőben járva a gyorsan fejlődő gomba tavasztól őszig bármikor szemünk elé kerülhet. A sárga gévagomba a fák élősködője: a törzseben terjedő micéliuma (a gomba tenyésztését felépítő sejtfonalak szövete) előbb-utóbb elpusztítja a fát.

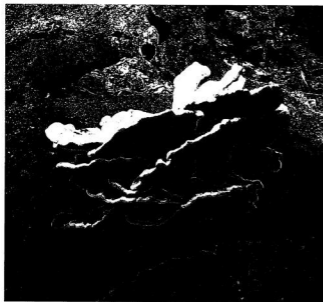
A fiatal sárga gévagomba egész Európában különböző ételek egyik nyersanyaga. Gyakran apróra vágva és levesbe főzve fogyasztják, máskor abalás-forrázás után a gombából vágott vékony szeleteket kirántják vagy összedarabolás után ledarálják és faszirozott készítéséhez használják (száritásra nem alkalmas). Gombakalapok Orly-módra, rúntott gombakalapok, gombakroket, gombafasírt, gombás omlott, gombasaláta, hamuban sült gévagomba azok a konyharecept elnevezések, amelyekhez a gombás konyhaművészet szakácskönyvei leggyakrabban ajánlják. Az idős gévagombát ételhez már nem célszerű felhasználni, mert ehetően rágós és szívós.

Fiatal, egymás felett konzolyszerűen elhelyezkedő termőtestek

A sárga gévagomba nem védett és ételmódból adódóan hozzáférhető a fák pusztulásához, azonban jelenléte hozzáférhető a dunai ártér élővilágának sokféleségéhez-sokszínűségéhez, ezért érdemes figyelniük rá.

Dr. Nebojszki László

Legyezőszerűen szétterülő termőtestek

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Anikó, Bálint Tibor, dr. Dániel János,
Jász Anikó, Kothencs Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Üvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Ötványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033-20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Amia u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ÖRZÜNK
MÉG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.